

Sarhaddi Ghahri, R., & Najafzadeh, M. (2019). Semiotic analysis of stamps of the Islamic Republic of Iran (1979-2001); Transition from political to social signs. *Journal of Iranian Cultural Research*, 11(4), 141-174. doi: 10.22035/JICR.2019.1964.2533

Doi: <https://dx.doi.org/10.22035/jicr.2019.1964.2533> URL: http://www.jicr.ir/article_388.html

2008-1847 / © The Authors. This is an open access article under the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

Semiotic Analysis of Stamps of the Islamic Republic of Iran(1979-2001); Transition from Political to Social Signs

Reza Sarhaddi Ghahri¹, Mehdi Najafzadeh²

Received: ??, 16, 2017; Accepted: Feb. 14, 2018

Extended Abstract

Semiotics is the science of studying the sign systems and, in fact, an interpretive process for understanding the hidden truth behind the signs, mysteries, and signs and cultural symbols. In addition, semiotics tells us that structures can be meaningful. The sign system in the Islamic Republic of Iran is very important because of the creation of a new Shiite identity. The present study examines the process of transition from political symbols to social symbols in the stamps between 1979 -2001 as a cultural instrument of the Islamic Republic of Iran through a combination of content analysis and semiotics. The findings of this study indicate that the process of changing the emblems on stamps between 1979 -2001 indicates that the Islamic Republic of Iran's legitimacy has shifted from rulers to society and from political to social.

Keywords: Islamic Republic of Iran, semiotics, stamps, semiotic system, social signs

---

1. PhD Student of Political Science, faculty Administrative and Economic Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author)

✉ reza.sarhaddighahri@mail.um.ac.ir

2. Associate Professor of Political Science, faculty Administrative and Economic Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

✉ m.najafzadeh@um.ac.ir

INTRODUCTION

In every historical period, rulers and governments extend their cultural values and norms in society. Gramsci recognizing the dominance of cultural values in every age is "hegemony." Two political and cultural views are available to study what actually means hegemony of some of the values and signs in historical terms. While political perspectives are directed toward texts, official documents and speeches of politics the discourses of cultural studies focus on marginalized and less-known texts. The theory of "cultural historiography" insists on this that historic realities can be sought in the field of cultural studies. Considering the great political and cultural changes caused by the occurrence of the Islamic Revolution and the formation of the Islamic republic as well as the ideological changes in the post-revolution years, the present study, through the cultural passage addresses the most important political changes by relying on the investigation of the change or continuation of the signs encoded on the stamps from 1979 to 2001.

PURPOSE

The purpose of this study is to present a new narrative of the hegemonic changes of cultural signs in contemporary Iranian history through the linkage of semiotics and cultural instruments. The most important achievement of such a story is the achievement of socio-political outcomes through passing of cultural passages. One of the most important points about cultural instruments is that the conflict of social signs and their changes are not only in the political arena, but can be retrieved and analyzed in the same and perhaps even deeper way in the various cultural strata of societies. From this perspective, the study of Iranian stamps during the 1981s to the first half of the 2001st found that the stamp provided a good basis for governments to hegemonic their political and social signs.

METHODOLOGY

In the present study, we used content analysis to count the initial signs of stamps and compare them in different periods. The purpose of content analysis in this research is content extraction and the depth analysis of content is not considered. In this way, we used an initial content analysis to make semantic analysis based on its results. Finding important tokens on stamps have been one of the tasks of this basic content analysis. In the second step of the study, the symptoms extracted based on the variables of Pearce sign system, including the process of the appearance of symptoms, their implications and practical dimension have been analyzed. The study of coherence and timing of the signs, the priority and continuity of the system over the political systems and the relationship of affiliation and succession are among the concepts borrowed from the method of Pearce semiotics and the theory of hegemony.

RESULT

The findings of this study confirm this view that the cultural signs of the Islamic Republic of Iran from the 1980s to the 2000s have gradually moved away from revolutionary and ideological movements and have been moving towards social issues. Although cultural signs were formed around political Islam during the early 1980s, with the death of the founder of the revolution and the emergence of corrective changes in the political and social arena a field to strengthen social and cultural signs was created.

CONCLUSION

The results of the research show that the hegemonic cultural symbols on stamps have been gradually diminished from the emphasis on revolutionary and political signs and by creating social symbols such as attention to sport, development, technology and human rights the intensity of revolutionary symbols and symptoms has been reduced. The political system seems to have sought to redefine a policy of political Islam and to define new forms of political and social order that are more compatible with modernity and requirements. Also, the fact on stamps implies that rulers have reduced the ideological quarrels during the historical process from the 1980s to the 2000th century. These findings can also be a boost to this theory, which has undergone a transformation simultaneously with the domestic arena the realm and perspectives of foreign policy. Though such an assumption requires future research in this regard. Future studies can also explain this analysis whether hegemonic developments on cultural instruments should represent the transition from political Islam to post-political Islam or not.

NOVELTY

The study of cultural iconography is especially important for societies in which historiography is associated with socio-political controversies and the strength of historical narratives as one of the most challenging issues faced by researchers in history and political science. In addition, in societies where the process of nation-state formation has not been satisfactorily completed and conflicts over identity and value are underway, cultural instruments as hegemonic powers can reflect this identity conflict. Through this perspective, this research seeks to provide new analytical perspectives for studying the social-political developments in Iranian society after the revolution. The focus of this article, of course, was on the stamps of the Islamic Republic of Iran in 1979-2001.

Iranian Cultural Research

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Abrahamian, E. (2016). *Tārix-e Irān-e modern* [A history of modern Iran] (13th ed.; M. E. Fattahi, Trans.). Tehran, Iran: Ney.
- Adamson, W. L. (1980). *Hegemony and revolution: Antonio gramsci's political and cultural theory*. University of California Press.
- Alipour Gorji, M. (2014). *Goftemānhā-ye siyāsi dar Jomhuri-ye Eslāmi-ye Iran* [Political discourses in the Islamic Republic of Iran]. Tehran, Iran: Institute of Hawzah and University.
- Arjmand, S. (1996). Tārixçe-ye tambr-e Iran dar zamān-e Pahlavi 1926-1979 [History of Iran's stamp during Pahlavi period of 1926-1979]. *Journal of Iranian Studies*, 8(4), 746-756.
- Atkin, A. (2008). Peirce's Final account of signs and the philosophy of language. *Transactions of The Charles S Peirce Society*, 44(1), 63-85.
- Bagheri Dolatabadi, A., & Shafei Seyf Abadi, M. (2014). *Az Hashemi tā Rouhani, barresi-ye siyāsat-e xāreji-ye Iran dar partow-e nazariye-ye sāzeengāri* [From Hashemi to Rouhani, Iran's foreign policy review in the light of structural theory]. Tehran, Iran: Tisā.
- Brunn, S. D. (2010). Stamps as messengers of political transition*. *Geographical Review*, 101(1), 19-36. doi: 10.1111/j.1931-0846.2011.00070.x
- Child, J. (2005). The politics and semiotics of the smallest icons of popular culture: Latin American postage stamps. *Latin American Research Review*, 40(1), 108-137. doi: 10.1353/lar.2005.0003
- Dehghani Firouzabadi, S. J. (2014). *Olguhā-ye sodur-e enqelāb-e dar siyāsat-e xāreji-ye Jomhuri-ye Eslāmi-ye Iran* [Models of issuing the revolution in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran]. Tehran, Iran: Imam Sadig University Press.
- Eslami Nadushan, M. A. (1970). *Zendegi va marg-e pahlavānān dar Shahnameh* [Life and death of the gunners in Shahnameh]. Tehran, Iran: Enteshārāt-e Anjoman-e Āsar-e Melli.
- Fouladi, M. (2000). Andišei bar vižegihā-ye axlāqi – ejtemā'i-ye dāstān-e Siavash [Thinking on the socio-ethical characteristics of the story of Siavash]. *Pažuheshā-ye Falsafi – Kalāmi*, 1(4), 124-149.
- Gasiorowski, M. (2015). *Siyāsat va hokumat dar Middle East va Šomāl Africa* [The government and politics of the Middle East and North Africa] (A. Ghahremanpour, Trans.). Tehran, Iran: Amirkabir.
- Ghahremanpour, R. (2015). *Hoviyat va siyāsat-e xāreji dar Iran va Middle East* [Identity and foreign policy in Iran and the Middle East]. Tehran, Iran: Rowzane.
- Heywood, A. (2015). *Siyāsat* [Politics] (5th ed.; A. Alem, Trans.). Tehran, Iran: Ney. (Original work published 2002)
- Jafari Valadani, A. (2003). *Ravābet-e xāreji-ye Iran (Ba'd az Enqelāb-e Eslāmi)* [Foreign relations of Iran (After the Islamic Revolution)]. Tehran, Iran: Enteshārāt-e Āvā-ye Nur.

- Karimi, A. (2012). Mafhum-e hegemony va emkân-e qodratyâbi-ye goftemânâ-ye hâšiyeyi [The concept of hegemony and the possibility of seizing power by marginal discourses]. *Journal of Political and International Approaches*, 29, 175-191.
- Khomeini, R. (2000). *Sahife Nour* (3rd ed.; Vol. 13). Tehran, Iran: Mo'assese-ye Našr-e Āsâr-e Imam Khomeini.
- Khomeini, R. (2000). *Sahife Nour* (3rd ed.; Vol. 17). Tehran, Iran: Mo'assese-ye Našr-e Āsâr-e Imam Khomeini.
- Leclerc, J., & Scott, N. (1993). The political iconology of the indonesian postage stamp (1950-1970). *Indonesia*, 15, 48. doi: 10.2307/3351240
- Mahdavi, A. H. (2007). *Siyâsat-e xâreji-ye Iran dar dowerân-e Pahlavi 1922-1979* [Iranian foreign policy during the Pahlavi era 1922-1979] (7th ed.). Tehran, Iran: Enteshârât-e Peykân.
- Mclean, I. (1996). *The concise Oxford Dictionary of politics*. Oxford University Press.
- Milani, M. (2002). Šeklgiri-ye Enqelâb-e Eslâmi az saltanat-e Pahlavi tâ Jomhuri-ye Eslâmi [The making of Iran's Islamic Revolution: From monarchy to Islamic Republic] (M. Attarzadeh, Trans.). Tehran, Iran: Gâm-e Now. (Original work published 1994)
- Mohammadli, Sh. (2009). Kouros, bonyângozâr-e hoquq-e bašar [Cyrus, the founder of human rights]. *Gozârêš*, 214.
- Mohammadpour, A. (2018). *Zed-e raveš, zaminehâ-ye falsafi va raviyehâ-ye elmi dar raveššenâsi-ye keyfi* [Counter-method, the philosophical underpinning and practical procedures in qualitative methodology]. Tehran, Iran: Logos.
- Motaqi, E., & Poustinchi, Z. (2011). *Olgu va ravand dar siyâsat-e xâreji-ye Iran* [Patterns and trends in Iranian foreign policy]. Tehran, Iran: Mofid University Press.
- Mousavian, S. H. (2015a). Ravâyat-e bohrân-e hastei-ye Iran; Nâgoftehâ-ye Yek diplomat [Narrative of Iran's nuclear crisis; Unsaid by a diplomat] (R. Ghahremanpour, Trans.). Tehran, Iran: Enteshârât-e Tisâ.
- Mousavian, S. H. (2015b). *Iran va America: Gozašte-ye šekastxorde va masir-e âšti* [Iran and the United States: An insider's view on the failed past and the road to peace] (M. R. Rezaeipour, Trans.). Tehran, Iran: Enteshârât-e Tisâ.
- Najafzadeh, M. (2015). Bâztâb-e monâze'e-ye hovi-yati dar abzârâ-ye farhangi, motâlê'e-ye eskenâshâ-ye Irâni-ye dowre-ye Pahlavi Dovom va Jomhuri-ye Eslâmi [Reflections on identity conflicts in cultural instruments, studying Iranian banknotes of Pahlavi II and the Islamic Republic]. *Journal of Iranian Political Science*, 9(2), 207-237.
- Nazarizadeh, F., & Mashhadi Haji Ali, F. (2015). Namâd-e xoršid dar honar-e Irân-e bâstân [Sun symbol in ancient Iranian art]. *2nd National Conference on Archeology of Iran*, Tehran, Iran.
- Nöth, Winfried. (2010). The criterion of habit in peirce's definitions of the symbol. *Transactions of The Charles S. Peirce Society*, 46(1) 82-93. doi: 10.2979/tra.2010.46.1.82

Iranian Cultural Research

Abstract

- Novin Farahbakhsh, F. (2004). *Rāhnamā-ye tambrhā-ye Iran: Qājār, Pahlavi, Jomhuri-ye Eslāmi* [Stamp guide to Iran: Qajar, Pahlavi, Islamic Republic]. Tehran, Iran: Našr-e Farahbaxš.
- Rahimi, A. R. (2017). *Kešākeš-e democracy va amniyat-e melli dar Iran (1907 tā 2013)* [Conflict of democracy and national security in Iran (1907 to 2013)]. Tehran, Iran: Jāme'ešenāsān.
- Ramezani, R. (2015). *Čārčubi tahlili barāye barresi-ye siyāsat-e xāreji-ye Jomhuri-ye Eslāmi-ye Iran* [An analytical framework for foreign policy review of the Islamic Republic of Iran] (8th ed.; A. R. Tayeb, Trans.). Tehran, Iran: Ney.
- Scott, D. (1992). National icons: The semiotics of the French stamp. *French Cultural Studies*, 3(9), 215-234. doi: 10.1177/095715589200300901
- Sojoudi, F. (2016). *Nešanešenāsi-ye kārbordi* [Applied semantics] (5th ed.). Tehran, Iran: Entešārāt-e Elm.
- Stempel, J. D. (1999). *Darun-e Enqelāb-e Iran* (2nd ed.; M. Shojaei, Trans.). Tehran, Iran: Mo'assese-ye Xadamāt-e farhangi-ye Rasā. (Original work published 1981)
- Woolcock, J. A. (1985). Politics, ideology and hegemony in gramsci's theory. *Social and Economic Studies*, 3(34), 199-210.

تحلیل نشانه‌شناختی تمبرهای جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹-۱۳۵۷): گذار از نشانه‌های سیاسی به نشانه‌های اجتماعی

رضا سرحدی قهری^۱، مهدی نجف‌زاده^۲

دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۱۳ پذیرش: ۱۳۹۷/۸/۲۸

چکیده

نشانه‌شناسی، علم مطالعه نظام‌های نشانه‌ای و در واقع، فرایندی تأویلی برای فهم حقیقت پنهان در پس علائم، رمزها، و نشانه‌ها و نمادهای فرهنگی است. افزون‌براین، نشانه‌شناسی به ما می‌گوید که ساختارها می‌توانند معنادار باشند؛ به گونه‌ای که ساختارها مبنایی نشانه‌ای دارند و به صورت یک نظام عمل می‌کنند. در نظام جمهوری اسلامی ایران نیز این ساختارها بسیار گسترده هستند. نظام نشانه‌ای در جمهوری اسلامی ایران به دلیل خلق یک هویت شیعی جدید و اسلام سیاسی، اهمیت فراوانی دارد. مقاله حاضر از طریق روش ترکیبی تحلیل محتوا و نشانه‌شناسی، فرایند گذار از نشانه‌های سیاسی به نشانه‌های اجتماعی را در تمبرهای بین سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۷ به مثابه یکی از ابزارهای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، بررسی کرده است. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد، فرایند تغییر نمادهای گنجانده‌شده بر روی تمبرها بین سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۷ حکایت از این دارد که نشان‌های مشروعیتی جمهوری اسلامی ایران بر روی تمبرها، از حکمرانان به جامعه و از سیاسی به اجتماعی گذر کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: جمهوری اسلامی ایران، نشانه‌شناسی، تمبر، نظام نشانه‌ای، نشانه‌های اجتماعی

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)
reza.sarhaddighahri@mail.um.ac.ir ✉

۲. دانشیار علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
m.najafzadeh@um.ac.ir ✉

۱. مقدمه

در هر دوره تاریخی، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و در واقع، ایده‌های حکمرانان در جامعه مسلط می‌شود که گرامشی^۱ در این مورد سخن گفته و برای آن مفهوم‌سازی کرده است. وی مفهوم «هژمونی^۲» را وارد علوم سیاسی کرد که تا امروز، یکی از بحث‌برانگیزترین مفاهیم در این رشته بوده است (وولکاک^۳، ۱۹۸۵، ۲۰۴). برای مطالعه آنچه به هژمون شدن برخی از ارزش‌ها و نشانه‌ها در بعضی دوره‌های تاریخی مربوط می‌شود، دو دیدگاه سیاسی و فرهنگی قابل‌ارائه است. در حالی که دیدگاه‌های سیاسی به سراغ متون، اسناد، و گفتارهای رسمی سیاست می‌روند، گفتمان‌های مطالعه فرهنگی بر متون حاشیه‌ای و کمتر شناخته شده تمرکز می‌کنند. نظریه «تاریخیابی فرهنگی» بر این نکته تأکید دارد که می‌توان واقعیت‌های تاریخی را در حوزه مطالعات فرهنگی جست‌وجو کرد. براساس این نظریه، متونی که در گذشته بی‌اهمیت شمرده شده یا در حاشیه قرار گرفته‌اند، بازخوانی می‌شوند. ابزارهای فرهنگی - به این دلیل که کمتر به رژیم‌های صدق وابسته هستند - می‌توانند نشانه‌های بی‌طرفانه‌تری را از تاریخ و گفتمان‌های تاریخی در خود پنهان نگه دارند که از طریق تحلیل‌های جدید همانند نشانه‌شناسی می‌توان به آن‌ها دست یافت. این دیدگاه، نشانه‌های گنجانده شده بر روی ابزارهای فرهنگی را به گونه‌ای شالوده‌شکنی می‌کند که بتوان از این طریق، روایت‌های تاریخی را برجسته کرد. یکی از مهم‌ترین ابزارهای کشف تاریخ و گفتمان‌های تاریخی در متون فرهنگی، نشانه‌شناسی فرهنگی است (نجف‌زاده، ۱۳۹۳، ۲۰۹).

مطالعه پیکرنگاری‌های ابزارهای فرهنگی به‌طور ویژه برای جوامعی که در آن‌ها تاریخ‌نگاری با مجادلات سیاسی - اجتماعی همراه است و استحکام روایت‌های تاریخی به‌عنوان یکی از موضوعات چالش‌برانگیز، فراروی پژوهشگران تاریخ و علوم سیاسی قرار دارد، بسیار مهم است. افزون‌براین، در جوامعی که روند تشکیل دولت - ملت به گونه‌ای مطلوب طی نشده و منازعات بر سر منابع هویتی و ارزشی در جریان است، ابزارهای فرهنگی، به‌مثابه متون دارای قابلیت هژمونی، می‌توانند بازتاب‌دهنده این نزاع هویتی باشند (نجف‌زاده، ۱۳۹۳، ۲۱۰). از رهگذر چنین چشم‌اندازی، این پژوهش تلاش می‌کند به مطالعه تمبرهای جمهوری اسلامی ایران بین سال‌های ۱۳۸۹ - ۱۳۵۷ بپردازد.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۴۲

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

1. Antonio Gramsci
2. hegemony
3. Woolcock

با توجه به اهمیت ابزارهای فرهنگی در نمایندگی کردن سیاست یک کشور در قالب نمادها و نشانه‌ها، پژوهش حاضر از طریق گذرگاه فرهنگی و با بررسی تغییر یا تداوم نشانه‌های حک شده بر روی تمبرها در بین سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۷ به مهم‌ترین تغییرات سیاسی به وجود آمده در این دوره می‌پردازد. ادعای این مقاله این است که فرایند تغییر نمادهای گنجانده شده بر روی تمبرها بین سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۷ حکایت از این دارد که نشان‌های مشروعیتی جمهوری اسلامی ایران بر روی تمبرها، از حکمرانان به جامعه و از موضوعات سیاسی به اجتماعی گذر کرده‌اند. برای مطالعه نشان‌ها و نمادهای حک شده بر روی تمبرها از روش کیفی و نشانه‌شناسی استفاده خواهد شد. در این روش، تمبرها به مثابه متن در نظر گرفته می‌شوند و با بررسی موشکافانه آن‌ها، نشان‌های سیاسی و اجتماعی استخراج و تفسیر خواهند شد.

۲. چارچوب نظری

در طول قرن بیستم، مطالعه ابزارهای فرهنگی مانند پول، سکه‌ها، و تمبرها در زمره و حوزه مطالعاتی سکه‌شناسی قرار می‌گرفت و در راستای اهداف باستان‌شناسانه به کار می‌رفت، اما پژوهش‌های جدید با مطالعه این ابزارها برای هژمون‌سازی و انتقال نشانه‌های فرهنگی، به قلمرو تاریخ اجتماعی و سیاسی وارد شده‌اند. این تغییر حوزه مطالعاتی ناشی از تغییرات اجتماعی است که مهم‌ترین آن‌ها، ظهور دولت‌ملت‌ها و مفهوم هویت ملی بوده است. در حوزه مطالعاتی جدید همچنین می‌توان نشان داد که تصویرهای حک شده بر روی ابزارهای فرهنگی، به‌ویژه تمبرها، تا چه اندازه بازتاب‌دهنده منازعات و تحولات سیاسی و اجتماعی آن دوره هستند (نجف‌زاده، ۱۳۹۳، ۲۱۱). این مطالعه مستلزم آن است که تمبرها را دارای اهمیت سیاسی و اجتماعی و ابزاری برای هژمون‌سازی این ارزش‌ها بدانیم.

مفهوم «هژمونی» که از واژه یونانی "Hegemonia" به معنای «رهبر» برگرفته شده است، در ساده‌ترین شکل، به معنای برتری یا تسلط عنصری از نظام بر عناصر دیگر است (هیوود^۱، ۱۳۹۴، ۲۹۴). این مفهوم، در جنبش سوسیال‌دموکراسی روسیه پیش از پیروزی انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ ریشه دارد. در ادبیات لنینیسم، هژمونی به معنای رهبری سیاسی در یک ائتلاف طبقاتی است، اما در جامعه‌شناسی گرامشین، اصطلاح «هژمونی» به نوعی از رهبری فکری و فرهنگی گفته

1. Heywood

می‌شود که طبقه حاکم آن را اعمال می‌کند (مکلین^۱، ۱۹۹۶، ۲۱۸). هژمونی با اجبار که قدرت‌های اجرایی یا قانونی یا مداخله پلیس و نیروهای سرکوبگر فیزیکی را برای حفظ سلطه نخبگان حاکم به کار می‌گیرد، تفاوت دارد. از دیدگاه گرامشی، روشنفکران، نظم حاکم را با تولید و اشاعه جهان‌بینی‌ای حفظ می‌کنند که سرکوب‌شدگان را متقاعد می‌کند که انقیاد آن‌ها مناسب، گریزناپذیر، و عادلانه است. در این معنا، هژمونی را فرایندی فرهنگی یا ایدئولوژیک می‌دانند که از راه ترویج و اشاعه ارزش‌ها و باورها در سراسر جامعه عمل می‌کند (هیوود، ۱۳۹۴، ۲۹۴).

گرامشی همچنین اصطلاح «خودانگیخته» را برای توصیف طبعی جلوه‌گر شدن و خاستگاه شهودی این ایده‌های هژمونیک به کار می‌برد. این ایده‌ها از این لحاظ خودانگیخته هستند که نتیجه هیچ فعالیت آموزشی نظام‌مندی از سوی گروه‌های پیشتر آگاه‌شده نیستند، بلکه از طریق تجربه روزمره شکل گرفته‌اند و به صورت «عقل سلیم» درآمده‌اند. به عبارت دیگر، این گونه نیست که طبقه حاکم آگاهانه و عامدانه، فعالیت‌های آموزشی خاصی را برای اعمال هژمونی تدارک ببیند، بلکه این فعالیت‌ها و نهادها در بافتار جامعه درج و تثبیت شده‌اند و به صورت امری طبیعی خودنمایی می‌کنند (کریمی، ۱۳۹۱، ۱۷۹-۱۷۸).

براین اساس، هژمونی در تقابل با مفهوم «سلطه»، که به معنای انحصار دولت در کاربرد خشونت مشروع است، قرار می‌گیرد. گرامشی تصریح می‌کند که تنها دولت‌های ضعیف اغلب بر تهدید و استفاده از آن برای سلطه متکی هستند و حکومت‌های قوی، تقریباً به گونه‌ای انحصاری از طریق هژمونی حکومت می‌کنند (آدامسون، ۱۹۸۰، ۱۷۰).

براساس این نظریه، ابزارهای فرهنگی به مثابه حاملان هژمونی به شمار می‌آیند. هر دولتی نمادها و ارزش‌های مورد نظر خود را بر روی ابزارهای فرهنگی‌ای که در اختیار دارد، حک و منتقل می‌کند. از این رهگذر، می‌توان به تمبرهای جمهوری اسلامی که حاصل انقلاب ۱۳۵۷ بود، نظری انداخت و نشانه‌ها و نمادهای هژمونیک آن و همچنین، تغییرات نظام نشانه‌ای آن را بررسی کرد.

۳. ادبیات پژوهش

پژوهش‌های علمی در مورد نقش تمبرها در خلق و چگونگی بازتاب گفتمان‌های سیاسی-اجتماعی، عمدتاً جدید به شمار می‌آیند. برخی از پژوهش‌های انجام‌شده در کشورهای

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۴۴

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

1. Mclean

غربی، تغییرات فرهنگی جوامع خود را از این گذرگاه بررسی کرده‌اند. پژوهشگران پیکره‌نگاری تمبرها بر این نظرند که با مراجعه به نشان‌های حک شده بر روی تمبرها، می‌توان فرایند و چگونگی تغییر هویت ملی را بررسی کرد؛ به‌عنوان مثال، دیوید اسکات^۱ در مقاله «نشان‌های ملی: نشانه‌شناسی تمبرهای فرانسوی» از طریق مطالعه تمبرهای سال‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۸۹ بر مبنای نشانه‌شناسی پیرس^۲ به این نتیجه رسیده است که اسطوره‌های ملی فرانسه در گذر زمان به‌گونه‌ای قابل توجه تغییر نکرده‌اند و آرزوهای دموکراتیک و کسانی که الهام‌بخش آن‌ها بوده‌اند، هنوز پابرجا مانده‌اند (اسکات، ۱۹۹۲، ۲۳۴-۲۳۳).

همچنین، چیلد^۳ در مقاله‌ای با عنوان «سیاست و معناشناسی کوچک‌ترین نشانه‌های فرهنگی عامه‌پسند: تمبر پستی آمریکای لاتین»، به کمک روش نشانه‌شناسی، به مطالعه تمبرهای آمریکای لاتین پرداخته است. وی ابتدا بیان می‌کند که این تمبرها پیام‌های مهمی را حمل می‌کنند. چیلد بر این نظر است که این تمبرها در انتقال پیام‌هایی مانند ناسیونالیسم، تبلیغات، و هویت فرهنگی در آمریکای لاتین، نقش بسیار مهمی ایفا کرده‌اند. درنهایت، وی به اهمیت تمبرها در سیاست و فرهنگ اشاره می‌کند و حتی معتقد است که این ابزار می‌تواند فرهنگ مردمی را شکل دهد (چیلد، ۲۰۰۵، ۱۳۷-۱۰۸).

لکلرک^۴ نیز در مقاله‌ای با عنوان «نشانه‌شناسی سیاسی تمبرهای پستی اندونزی ۱۹۷۰-۱۹۵۰»، از اهمیت سیاسی و فرهنگی تمبر در این کشور پرده برداشته است. وی پس از نشانه‌شناسی تمبرهای مربوط به این دوره بیان می‌کند که تمبر یک سرمایه فرهنگی است که می‌تواند زمینه‌ساز هماهنگی فرهنگی باشد. تمبرهای اندونزی با به‌تصویر کشیدن گذشته و ایجاد حرکت و پیشرفت، به توسعه فرهنگی کمک کرده‌اند. همچنین، با یادآوری جشن‌های گذشته بر روی تمبرها، آن‌ها را در حافظه مردم اندونزی ماندگار کرده‌اند. در اندونزی برای برقراری ارتباط، متحد کردن، و به رسمیت شناختن همدیگر مانند برادرانی که در یک خانه زندگی می‌کنند، از تمبرها بهره گرفته شده است (لکلرک، ۱۹۹۳، ۴۸).

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۴۵

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

1. Scott
2. Charles Sanders Peirce
3. Child
4. Leclerc

بران^۱ در مقاله «تمبرها به عنوان پیغام آوران تغییرات سیاسی»، از طریق تحلیل محتوا به مطالعه موردی پیکرنگاری تمبرهای سه سال پایانی اتحاد جماهیر شوروی و سه سال نخست روسیه پرداخته است. به نظر بران، پس از تجزیه و تحلیل تمبرهای سه سال آخر اتحاد جماهیر شوروی، مشخص می‌شود که این تمبرها در بردارنده افسانه‌ها و ایدئولوژی بوده‌اند و تمبرهای مربوط به طبیعت بسیار کم ظاهر شده‌اند، اما در سه سال نخست روسیه، تمبرها جهان‌بینی درونی‌ای را به نمایش می‌گذارند که ناسیونالیسم نوظهور را ارتقا داد؛ به گونه‌ای که (در راستای گسترش ناسیونالیسم) از نشانه‌ها و نمادهای سیاسی محض مانند لنین به نشانه‌های فرهنگی مانند معماری و مذهب در روسیه تغییر پیدا کرده است (بران، ۲۰۱۰).

به‌رغم گسترش مطالعات علمی در مورد تمبرها در غرب، در کشورهای خاورمیانه و به‌طور ویژه در ایران، چنین پژوهش‌هایی در مرحله ابتدایی قرار دارند. یکی از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌شده در مورد ابزارهای فرهنگی در ایران، مقاله مهدی نجف‌زاده با عنوان «بازتاب منازعه هویتی در ابزارهای فرهنگی؛ مطالعه اسکناس‌های ایرانی دوره پهلوی دوم و جمهوری اسلامی ایران» است. نجف‌زاده در این مقاله با ایجاد پیوند میان نشانه‌شناسی و ابزارهای فرهنگی، روایتی نو از منازعه فرهنگی ارائه کرده است؛ به گونه‌ای که با نشانه‌شناسی اسکناس‌های دوره پهلوی دوم و جمهوری اسلامی ایران، این دیدگاه اندیشمندان سیاسی را تأیید می‌کند که محمدرضا شاه در طول دوره زمامداری خود به سمت وسوی خلق نظام پدرشاهی مدرن در حرکت بوده است. او نزاع‌های هویتی ایران، یعنی مدرنیته، شیعیسم، و ایران باستان را در اسکناس‌های دو دوره نشانه‌شناسی کرده است (نجف‌زاده، ۱۳۹۳).

در مورد تمبر و قابلیت بازنمایی شرایط سیاسی-اجتماعی یک دوره توسط این ابزار فرهنگی، کار جدی‌ای در ایران انجام نشده است و بیشتر به جنبه هنری و تاریخی تمبر پرداخته‌اند. از میان این پژوهش‌ها می‌توان به مقاله «تمبرهای بلوک یادگاری در ایران از ابتدا تا دوره معاصر» نوشته علی اصغر شیرازی و امیرکسری گلرنگ، و مقاله «تاریخچه تمبر ایران (در دوران قاجاریه ۱۹۲۵-۱۸۶۵ میلادی؛ ۱۳۰۴-۱۲۴۴ شمسی)» نوشته سیروس ارجمند اشاره کرد؛ بنابراین، مطالعه علمی‌ای در مورد تمبرها و کنکاش در بازنمایی فرهنگی و سیاسی این ابزار انجام نشده است. این پژوهش با به‌کارگیری روش علمی در پی پاسخی به این پرسش خواهد بود که «نظام

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۴۶

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

1. Brunn

نشانه‌ای تمبرها که ابزار بازنمایی سیاسی و فرهنگی یک جامعه هستند، بین سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۵۷ در ایران چه تغییراتی را به خود دیده است».

پیشینه تمبر به عصر ناصری برمی‌گردد. ناصرالدین‌شاه در بازگشت از سفر اروپا به فکر افتاد تا برای پست ایران، تمبر تهیه کند. به این منظور، در سال ۱۲۴۴ شمسی، هیئتی از ایران رهسپار پاریس شد تا برای تهیه تمبر و چاپ آن، مطالعه کنند و با وزارت پست و تلگراف فرانسه وارد مذاکره شوند. با ورود این هیئت به پاریس، شخصی به نام ریستر که از مقصود هیئت اعزامی اطلاع پیدا کرده بود، کلیشه‌هایی برای تمبر تهیه و نمونه‌هایی نیز چاپ کرد و به هیئت نشان داد. شکل این نمونه‌ها عبارت بود از شیری خوابیده که از پشت آن خورشیدی پیدا بود. این نقش در یک بیضی قرار داشت و زیر بیضی در قاب و روی نقش تمبر، حروف نخست ریستر به صورت وارونه دیده می‌شد. ریستر پس از گذشت شش ماه و دریافت نکردن پاسخ از سوی ایران، به طور مستقیم وارد مکتبه با تهران شد و نامه‌ای به مقامات پست نوشت، ولی دولت ایران در نامه تندی، به شدت به عمل چاپ تمبر بدون اجازه دولت ایران اعتراض کرد و نمونه‌ها را به او برگرداند. هیئت اعزامی ایرانی مقیم پاریس، نمونه دیگری را که شخصی به نام البرت بار تهیه کرده بود، برای تصویب با خود به ایران آورد. نقش این تمبر، نشانه رسمی دولت ایران (شیر و خورشید) بود که درون دایره قرار گرفته بود و با زنجیرهای ۸۶ دانهٔ مرواریدمانندی احاطه شده بود و بهای هر تمبر در دایره‌هایی که چهار گوشهٔ تمبر را احاطه کرده بودند، حک شده بود. تمام تمبرهای اولیهٔ شیر و خورشید در زمان ناصرالدین‌شاه از روی این کلیشه‌ها چاپ شدند.

ناصرالدین‌شاه در سال ۱۲۵۲ از طریق بندر انزلی و بادکوبه عازم اروپا و وارد وین، پایتخت اتریش شد. او با مشاهده پیشرفت‌های آن کشور در زمینه‌های مختلف، از جمله تشکیلات منظم پستی، از امپراتور اتریش، فرانسوا ژوزف اوی درخواست کرد که جمعی از متخصصان اتریشی را برای تعلیم و راهنمایی قسمت‌های مختلف، از جمله امور پستی، به ایران اعزام کند. در سال ۱۲۵۶، شوالیه گوستاو فن ریدر که از صاحب‌منصبان عالی‌رتبه اتریش بود، برای اداره تشکیلات پستی ایران انتخاب و در سال ۱۲۵۷ با همکار خود به نام فن مونو واردا وارد ایران شد و تمام کلیشه‌های ساخته شده در پاریس که به «تمبرهای باقری» معروف بودند را در اختیار گرفت و دستور تهیه تمبر جدید با استفاده از کلیشه‌های پیشین را صادر کرد. همهٔ تمبرها در تهران و توسط شخصی به نام ملک لاکان چاپ شدند

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۴۷

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

و در اول سپتامبر ۱۸۷۷ میلادی، ایران رسماً به عضویت اتحادیه جهانی پست درآمد و پاکت‌های ارسالی به اروپا دیگر احتیاجی به تمبر اضافی روسیه نداشتند (نوین فرح‌بخش، ۱۳۸۳، ۲۱-۱۱).

فرایند تکامل تمبر در دوره‌های دیگر نیز ادامه پیدا کرد. پس از قاجاریه، در دوران سلطنت رضاشاه پهلوی، ۱۱ سری تمبر رسمی و ۱۱ تمبر موقتی چاپ شد. در دوران سلطنت محمدرضاشاه پهلوی نیز علاوه بر ۱۹ سری تمبر رسمی و ۲ سری تمبر هوایی، یعنی در مجموع ۳۱۳ تمبر، تعداد بسیار زیادی تمبر یادگاری نیز به چاپ رسید (ارجمند، ۱۳۷۵، ۷۵۰-۷۴۷). در دوره پهلوی‌ها سه شیوه ابزارهای فرهنگی دیگری مانند اسکناس- از نشانه‌های باستانی و مدرن بر روی تمبرها استفاده شد؛ به گونه‌ای که فراوانی نشانه‌های باستانی و مدرن در دوره‌های مختلف به خلق گفتمان پهلویسم انجامید (نجف‌زاده، ۱۳۹۳).

۴. روش پژوهش

در پژوهش حاضر برای شمارش اولیه نشانه‌های گنجانده‌شده بر روی تمبرها و مقایسه آن‌ها در دوره‌های مختلف، از تحلیل محتوا بهره برده‌ایم. مقصود از تحلیل محتوا در این پژوهش، استخراج محتوا به صورت مضمونی است و تحلیل محتوای عمیق مدنظر نیست. به این ترتیب، از تحلیل محتوای اولیه بهره برده‌ایم تا براساس نتایج آن، تحلیلی نشانه‌شناختی انجام دهیم. یافتن نشانه‌های مهم بر روی تمبر، از جمله وظایف این تحلیل محتوای اولیه بوده است. در گام دوم پژوهش، نشانه‌های استخراج‌شده براساس متغیرهای نظام نشانه‌ای پیرسی، شامل فرایند پیدایش نشانه‌ها، نحوه دلالت، و بعد عملی آن‌ها، تجزیه و تحلیل شده‌اند. مطالعه هم‌زمانی و در زمانی نشانه‌ها، تقدم و تداوم نظام نشانه‌ای بر فراز نظام‌های سیاسی، و روابط هم‌نشینی و جانیشینی، از جمله مفاهیمی هستند که از روش نشانه‌شناسی پیرس و نظریه هژمونی برای این مطالعه، وام گرفته شده‌اند.

به‌طورکلی در طول سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۹، تمبرهایی که در جمهوری اسلامی ایران چاپ شده‌اند، ۶۳۹ سری یادگاری و ۱۴ سری پستی بوده‌اند. با حذف نسخه‌های تکراری در میان این تمبرها و با هدف مقایسه سه دهه، اسناد موردتحلیل در این پژوهش، ۹۹ تمبر هستند که ۳۳ مورد، مربوط به دهه ۱۳۶۰، ۳۳ مورد مربوط به دهه ۱۳۷۰، و ۳۳ مورد مربوط به دهه

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۴۸

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

۱۳۸۰ بوده‌اند. ملاک گزینش این تعداد تمبر، مناسبت‌های مهم جمهوری اسلامی ایران، شامل مناسبت‌های سیاسی (سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی، روز جهانی قدس، سالگرد آیت‌الله خمینی) و مناسبت‌های فرهنگی و مذهبی (نوروز باستانی، روز زن، ولادت حضرت ابوالفضل (ع)، ولادت حضرت مهدی (عج)، عید سعید فطر، روز جهانگردی، عید سعید غدیر خم، و روز انرژی هسته‌ای) است.

۱-۴. تعریف شاخص‌های تحلیل کیفی

الف) نشانه^۱: «نشانه» را در قالب پیرس باید آن چیزی دانست که با چیز دیگری مشخص و تعریف می‌شود که آن را «موضوع» می‌نامیم (آتکین^۲، ۲۰۰۸، ۶۵). آن موضوع تأثیر نشانه را بر اشخاص بازنمایی می‌کند که «مفسر» نامیده می‌شود (نوٹ^۳، ۲۰۱۰، ۸۴). با وجود این، رابطه میان این سه، رابطه دیالکتیکی است؛ به گونه‌ای که میان مفسر و نشانه نیز پیوند برقرار می‌شود و مفسر توسط نشانه تعریف می‌شود؛ بنابراین، براساس الگوی پیرس، هر چیز (دال) در جهان به موضوع خاصی (مدلول) ارجاع می‌دهد. تبیین رابطه میان دال و مدلول را مفسر به‌عهده دارد؛ به گونه‌ای که از طریق تفسیر، انسان‌ها به نشانه‌ها پی می‌برند و در برابر آن واکنش نشان می‌دهند. با وجود این، اهمیت تفسیر تنها به سبب توضیح‌دهندگی این رابطه نیست، بلکه نشانه تنها در جریان تفسیر شکل می‌گیرد. در اصل به زبان پیرس، «نشانه» در جریان تفسیری که استفاده‌کننده از موضوع ارائه می‌دهد، به دست می‌آید که پیرس آن را «نشانی» (که شاید بتوان آن را فرایند معنی‌سازی دانست) نامیده است (آتکین، ۲۰۰۸، ۶۵). در نتیجه، مشاهده می‌کنیم که نظریه نشانه‌شناختی پیرس، مبتنی بر کنش و روابط سه‌گانه عنصر است و فرایند نشانه‌پردازی، فرایندی بالقوه و بی‌پایان است، زیرا تفسیر یا اندیشه تفسیرگر، خود نشانه است و به‌نوبه خود می‌تواند در کنار مصداق و تفسیری دیگر در رابطه سه‌گانه دیگری قرار گیرد و به کنش نشانه‌ای دیگری جهت دهد (محمدپور، ۱۳۹۷، ۴۳۹)؛ به‌عنوان مثال، براساس الگوی پیرسی از نشانه، چراغ قرمز راهنمایی که سر چهارراه قرار دارد، بازنمون است. توقف خودروها، ابژه یا موضوع آن است و این فکر که چراغ قرمز به معنی این است که خودروها باید متوقف شوند، تفسیر آن است.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۴۹

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

1. sign
2. Atkin
3. Nöth

در انجام این پژوهش، با توجه به اهمیت نمادها و شمایل روی تمبرها، از میان سه‌گانه نماد، شمایل، و نمایه پیرسی، دو نشانه، یعنی «شمایل» و «نماد» انتخاب شده‌اند. (ب) نشانه شمایلی: نشانه «شمایلی» یکی از موارد سه‌گانه پیرسی است که بر پایه تشابه قرار دارد و براساس یک رابطه تداعی معانی می‌توان از دال به مدلول رسید. نشانه شمایلی، نشانه‌ای از تقلید اصل است (نجف‌زاده، ۱۳۹۳، ۲۱۷).

(ج) نشانه نمادی: این نشانه، قراردادی است و براساس یک رابطه دلخواهی میان گیرنده و فرستنده ایجاد می‌شود. همه واژه‌ها، نام‌گذاری‌ها، و روابط نشانه‌ای قراردادی میان افراد در زمره این نشانه‌ها هستند.

(د) نظام نشانه‌ای: نشانه‌ها در درون یک نظام به هم پیوسته معنادار می‌شوند. این نظام، قوانین تفسیری و زبانی خود را در جریان دلالت بخشی به نشانه‌ها اعمال می‌کند (سجودی، ۱۳۹۵). عمدتاً تصور می‌شود که نظام‌های نشانه‌ای، بسیار دیرپاتر از نظام‌های سیاسی هستند؛ به گونه‌ای که ممکن است نظام نشانه‌ای، حتی پس از نابودی نظام سیاسی، همچنان به حیات خود ادامه دهد.

(ه) روابط هم‌نشینی و جانشینی: نشانه‌ها در نظام نشانه‌ای براساس دو عنصر «جانشینی و هم‌نشینی» با همدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. گاهی نشانه‌ای جایگزین نشانه پیشین می‌شود، یا نقش دلالت بخشی به آن نشانه را ایفا می‌کند و گاهی نیز نشانه‌ها در کنار یکدیگر دارای دلالت و معناهای جدیدی می‌شوند (نجف‌زاده، ۱۳۹۳، ۲۱۸). در این مقاله، به ویژه روابط هم‌نشینی نشانه‌ها بررسی شده است.

۵. یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در سه بخش دهه ۱۳۶۰، دهه ۱۳۷۰، و دهه ۱۳۸۰ ارائه شده‌اند تا زمینه‌های تحول در نشانه‌های هژمونیک بر روی تمبرها را بهتر بتوان مطالعه کرد.

۱-۵. دهه ۱۳۶۰: ظهور نمادها و شمایل انقلابی و مذهبی بر روی تمبرها

حجم زیادی از نمادها و شمایل استخراج شده از تمبرهای چاپ شده در دهه ۱۳۶۰ دارای نشان‌های مذهبی و انقلابی هستند.

تصویر شماره (۱). تمبر چاپ شده به مناسبت سالگرد انقلاب اسلامی در دهه ۱۳۶۰

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۱

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

تقریباً همه نشانه‌های نمادهای باستانی و طبیعی که ویژگی دوران پهلوی بودند، از تمبرهای چاپ شده در این دهه حذف شده‌اند. همچنین، هیچ نشانه‌ای از تغییرات پیکرنگاری یا حتی تغییرات زیبایی‌شناختی در نمادها و شمایل انقلابی بر روی تمبرها به چشم نمی‌خورد؛ به گونه‌ای که نمادها و شمایل انقلابی اولیه با اندکی تغییرات تا پایان دهه ۱۳۶۰ تداوم یافته‌اند. مجموع تصاویر گنجانده شده بر روی تمبرهای دهه ۱۳۶۰، ۸۲ مورد هستند که بنا بر ملاک انتخاب، ۱۰ نماد و ۲۶ شمایل استخراج شده‌اند.

جدول شماره (۱). درصد و فراوانی نشانه‌های نمادی بر روی تمبرهای دهه ۱۳۶۰

نماد	فراوانی	درصد
باستانی	۰	۰
مذهبی	۵	۵۰
آبادانی و توسعه زیرساخت‌ها	۰	۰
انقلابی	۵	۵۰
طبیعی	۰	۰
جمع	۱۰	۱۰۰

از مجموع ۳۳ تمبر بررسی شده در این دهه، ۱۰ نماد و ۲۶ شمایل استخراج شده است. از

مجموع ۱۰ نماد، ۵۰ درصد (۵ مورد) مربوط به نمادهای مذهبی از جمله «سربند یازهرا»، «الله اکبر»، «نماز عید فطر»، «مسجد»، و «خانه خدا» است. همچنین، ۵۰ درصد از نمادها (۵ مورد) در قالب نمادهای انقلابی مانند «دست آغشته به خون»، «سیم خاردار»، و «شقایق سرخ» قرار می‌گیرند. نشانه‌های گنجانده شده بر روی تمبرها در این دوره کاملاً مستقیم به کار رفته‌اند و نیاز به تأویل کمتری دارند.

جدول شماره (۲). درصد و فراوانی نشانه‌های شمایی بر روی تمبرهای دهه ۱۳۶۰

شمایل	فراوانی	درصد
رهبران	۵	۱۹/۲
پرچم ایران	۲	۷/۶
هنری	۰	۰
اماکن	۱	۳/۸
انقلابی	۱۸	۶۹/۲
ورزشی	۰	۰
جمع	۲۶	۱۰۰

یکی دیگر از نکات بسیار مهم در مورد تمبرهای دهه ۱۳۶۰، شمایل طراحی شده بر روی آن‌ها است؛ به گونه‌ای که شمایل استخراج شده از ۳۳ تمبر مربوط به این دوره، نمایانگر فراوانی شمایل انقلابی در این تمبرها است. از ۲۶ شمایل استخراج شده از تمبرهای این دوره، شمایل «آیت الله خمینی» با رحلت ایشان و با هدف ارتقای منزلت کاریزماتیک وی به صورت ناگهانی پدیدار می‌شود؛ به گونه‌ای که از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۶۹ شمایل آیت الله خمینی بر روی تمبرها، ۱۹/۲ درصد (۵ مورد) را به خود اختصاص داده است. در میان نشانه‌های شمایی دیگر، «پرچم ایران» ۷/۶ درصد (۲ مورد)، و شمایل «قدس» ۳/۸ درصد (۱ مورد) را به خود اختصاص داده‌اند. از جمله نشانه‌های شمایی‌ای که بسیار تکرار شده و در این دهه اهمیت فراوانی دارند، نشانه‌های انقلابی هستند که با ۶۹/۲ درصد (۱۸ مورد) مانند «پرچم ایران به دور کره زمین»، «چکیدن خون از قدس»، «هم‌نشین شدن الله با گل لاله»، شمایل هم‌نشین شدن «قدس با اسلحه»، «شکستن حصار اسرائیل از قدس با دست» و در دست داشتن

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۲

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

«اسلحه توسط نوجوان» در نظام نشانه‌ای تمبرها جای گرفته‌اند. این شمایل، بیشترین درصد و تعداد را به خود اختصاص داده‌اند؛ فراوانی نمادی تصاویر درج‌شده، این ایده را تقویت می‌کند که طراحان اولیه تمبرهای جمهوری اسلامی ایران از منظر نمادشناسی به جامعه و پیرامون خویش نگرسته‌اند.

۱-۱-۵. روابط هم‌نشینی: نمادهای انقلابی

براساس رهیافت نشانه‌شناختی، اغلب نمادها و شمایل انقلابی گنجانده‌شده بر روی تمبرهای دهه ۱۳۶۰، فرایند به‌ثمر نشستن انقلاب اسلامی ایران را با دو کلان‌نشانه «خون و مذهب» به‌تصویر کشیده‌اند. شروع جنگ تحمیلی بر تداوم این نشانه‌ها تأثیرگذار بوده است. در سخنان رهبران ایران نیز می‌خوانیم که انقلاب ایران با خون‌های زیادی آبیاری شده است (خمینی، ج ۱۳، ۱۰۸؛ و ج ۱۷، ۲۰۸). این درحالی است که بسیاری از تحلیل‌گران سیاسی، انقلاب ۱۳۵۷ ایران را انقلابی مسالمت‌آمیز به‌شمار آورده‌اند (آبراهامیان، ۱۳۹۴، ۱۲۳-۱۱۹).

تقریباً نشانه‌های اجتماعی، طبیعی، و حتی ورزشی در این دهه اصلاً به‌چشم نمی‌خورد. نشانه‌های مربوط به نظام پیشین نیز دیده نمی‌شود که نبود این نشانه‌ها را باید در گسست از سیاست‌های رژیم پیشین دید؛ به‌گونه‌ای که «حکومت باستان‌گرای محمدرضاشاه و باستان‌گرایی» (آبراهامیان، ۱۳۹۵، ۲۴۰-۲۳۹)، در تمبرها به‌چشم نمی‌خورد. این تغییر، نوعی گسست در سیاست داخلی به‌شمار می‌آید؛ استمپل در این باره می‌نویسد: «بازماندگان متفق انقلابی که در فوریه ۱۹۷۹ قدرت را به‌دست آوردند، ناظر بر انحلال نظام سیاسی سلسله پهلوی و ساختار اقتصادی ایران بودند» (استمپل، ۱۳۷۸، ۴۳۳). این گسست در سیاست خارجی نیز اتفاق افتاده است؛ به‌گونه‌ای که روح‌الله رضانی می‌نویسد: «وقوع انقلاب ایران در سال ۱۳۵۷ به همان اندازه که مبین مخالفت تمام ملت ایران با سیاست‌های داخلی شاه بود، نشان از ناخرسندی از سیاست خارجی او هم داشت» (رضانی، ۱۳۹۴، ۵۸).

هم‌نشینی نشانه‌های انقلابی با ابزار مدرن حکومت‌مندی، نظیر صندوق انتخابات، این فرضیه را تقویت می‌کند که جمهوری اسلامی ایران نگاهی ایدئولوژیک به فرایندهای سیاسی مدرن داشته و به‌دنبال آن است که با نگاهی ایدئولوژیک به نهادها و ابزارهای سیاسی مدرن، راهبردهای متفاوتی را نسبت به نظام‌های سیاسی دیگر به‌پیش ببرد. همان‌گونه که در بالا گفته شد، بیشترین تعداد نمادها و شمایل، مربوط به انقلابی‌گری و آرمان‌خواهی است که مقتضیات

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۳

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

اسلام سیاسی و هویت شکل گرفته در ابتدای انقلاب، کارگزاران جمهوری اسلامی ایران را به این سو سوق داده است؛ به گونه‌ای که هویت انقلاب اسلامی ایران در ابتدای پیروزی انقلاب را می‌توان متشکل از «اسلام سیاسی شیعی، ولایت فقیه، استقلال فرهنگی و بومی، مردم‌باوری انقلابی، غرب‌ستیزی، و ضداستعماری بودن» دانست (قهرمان‌پور، ۱۳۹۴، ۱۶۴).

رابطه هم‌نشینی شمایل آیت‌الله خمینی با شخصیت‌های انقلابی مانند شهید مطهری و شهید بهشتی و همچنین، هم‌نشینی شمایل آیت‌الله خمینی با قدس نیز اهمیت فراوانی دارد. با نگاه دقیق‌تری به این هم‌نشینی‌ها، می‌توان این ایده را مطرح کرد که برخلاف خواست اولیه رهبران مذهبی مبنی بر عدم دخالت در عرصه سیاسی (میلانی، ۱۳۸۱، ۲۶۲)، از همان آغاز، حضور روحانیون در عرصه زمامداری سیاسی پررنگ بوده است. همچنین، هم‌نشینی پرچم جمهوری اسلامی ایران و نشانه‌های رسمی حکومت، همچون «جمهوری اسلامی ایران» با تصاویری نمادین از خورشید، جمعیت عظیم، و کره زمین را می‌توان مشاهده کرد. نکته اساسی در این هم‌نشینی‌ها، نماد خورشید است. منزلت خورشید به ادبیات ایران باستان مربوط می‌شود؛ به گونه‌ای که در مکتب میترائیسم، خورشید را یکی از الهه‌های مقدس خود می‌دانستند و در دین زرتشت، خورشید، نمادی از پاکی و قداست دانسته می‌شد و همچنین، از آن به‌عنوان نماد قدرت استفاده می‌شده است (نظری‌زاده و حاجی‌علی، ۱۳۹۴، ۱۲-۱۱).

۱-۲-۵. انطباق‌پذیری نظام نشانه‌ای و نظام سیاسی: آرمان‌خواهی و انقلابی‌گری

تحلیل نظام نشانه‌ای حاکم بر تمبرهای دهه ۱۳۶۰، این فرضیه را تقویت می‌کند که میان نظام نشانه‌ای و سیاسی تا حدودی انطباق وجود دارد. تحلیل‌گران سیاسی بر این نظرند که تحولاتی که انقلاب اسلامی ایران به وجود آورد، در بردارنده تغییرات سترگی در نقش و جایگاه نظام سیاسی ایران بود؛ به گونه‌ای که از یک نظام سیاسی متحد غرب و وابستگی اقتصادی و سیاسی به غرب، به یک نظام سیاسی در حال مبارزه با غرب و عدم تعهد سوق پیدا کردیم (جعفری ولدانی، ۱۳۸۲، ۱۲؛ مهدوی، ۱۳۸۶، ۳۹۸-۳۹۷).

با استخراج نشانه‌های نمادی و شمایی از روی تمبرها نیز همین نتیجه به دست می‌آید؛ به گونه‌ای که «گل لاله» همراه با خون در دومین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران بر روی تمبرهای اوایل انقلاب چاپ شده است. همچنین، در سالگرد دیگری از انقلاب اسلامی ایران، تصویر یک دست آغشته به خون که با پارچه‌ای بسته شده است و کبوتری را آزاد می‌کند،

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۴

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

به چشم می خورد. این هم‌نشینی از شاهنامه و داستان خون سیاوش گرفته شده است. سیاوش، یکی از بزرگ‌ترین قهرمانان و از شخصیت‌های مهم حماسه ملی ایران است. او را هاله‌ای از ویژگی‌های مهم، مانند طهارت نفس، شرافت اخلاقی، پابندی به اصول مردانگی، وفای به عهد و پیمان تا سرحد جان، خردورزی، مظلومیت، و نمونه جمال و کمال و عفت دربر گرفته است (فولادی، ۱۳۷۹، ۱۲۷).

محمدعلی اسلامی ندوشن نیز در مورد سیاوش بیان می‌کند که وی عزیزترین پهلوان شاهنامه است. او نیز مانند ایرج، به سبب خوبی سرشت خود، قربانی نبرد خیر و شر شد. گویی برای اینکه درخت خوبی از خشکیدن مصون بماند، باید گاه‌به‌گاه از خون یکی از بی‌گناه‌ترین و آراسته‌ترین فرزندان آدمی آبیاری شود (اسلامی ندوشن، ۱۳۴۸، ۱۷۳). این سخن به افسانه‌ای اشاره دارد که از قطرات خون سیاوش که یکی از قهرمانان شاهنامه است، گل لاله رویده است. همچنین، می‌توان این بازنمایی را در یکی از مشهورترین تصنیف‌های عارف قزوینی جست‌وجو کرد. این تصنیف با عنوان «از خون جوانان وطن لاله دمیده» در آغاز انقلاب مشروطه برای گرامیداشت نخستین قربانیان آزادی سروده شده است؛ بنابراین، هم‌نشینی این نمادها در دهه ۱۳۶۰ گویای تلاش جمهوری اسلامی ایران برای پیوند زدن انقلاب اسلامی ایران با مفاهیمی مانند «آزادی» و «مجاهدت» است و در پی هویت‌سازی با استفاده از عناصر انقلابی است.

برهمن اساس با مطالعه روابط در زمانی در تمبرهای چاپ‌شده در دهه ۱۳۶۰ می‌توان گفت، در این ده سال، تغییر زیادی رخ نداده است و در یازدهمین سالگرد انقلاب اسلامی ایران هنوز تمبری که برای این یادبود چاپ می‌شود، قطره خونی است که به درون صندوق انتخابات می‌چکد. این به این معنا است که نظام نشانه‌ای تمبرها، همچنان از دوگانه هویت اسلامی-انقلابی برخوردار است.

فراوانی نشانه‌های انقلابی و مذهبی، نمایانگر این نکته است که جمهوری اسلامی ایران، دغدغه بازنمایی دستاوردهای خود را در جامعه ایرانی دارد و بیشتر متمایل به آن است که این دستاوردها را در کنار شرایط انقلابی و تأیید حرکت‌های انقلابی به‌نمایش درآورد. یکی دیگر از مهم‌ترین دلایل بازنمایی نمادها و شمایل انقلابی‌گری را باید در رسالتی که جمهوری اسلامی ایران برای خود تعریف کرده است، جست‌وجو کرد؛ به‌گونه‌ای که نشان دادن کره زمین که پرچم جمهوری اسلامی ایران آن را دربر گرفته است، نشان از این دارد که جمهوری اسلامی ایران برای

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۵

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

خود رسالتی جهانی در نظر گرفته است که ابراز همدلی و همدردی با مسلمانان و حتی جهانی اندیشیدن، از ملزومات این رسالت است و به آن نیز پایبند خواهد بود (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳، ۷۶)، اما در بعد بین‌المللی و فراملی، تصویر دیگری از قدس که با اسلحه و دست، هم‌نشین شده است، نشان‌دهنده این است که آزادسازی قدس از همان ابتدا به‌عنوان یکی از اصول اولیه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نمایان شده است. در کنار این تصویر، تصویر دیگری از قدس دیده می‌شود که آن را حصار می‌مانند پرچم اسرائیل احاطه کرده است و دستی نیز در حال شکستن آن حصار است که نمایانگر اهمیت قدس برای ایران است.

به این ترتیب در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت، نظام نشانه‌ای تمبرها در دهه ۱۳۶۰ نشان‌دهنده این موضوع است که نظام جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی، بر یک فرهنگ انقلابی تأکید می‌کند که مبتنی بر روحیه ایثار در بعد داخلی و صدور انقلاب در عرصه بیرونی است. آنچه در تمبرهای این دهه نمایان است، ترویج یک فرهنگ ایثارگری برای دستیابی به آرمان‌های انقلابی است که هنوز در ابتدای راه خویش است و آرمان‌های آن تنها به آرمان‌های ملی محدود نمی‌شود، بلکه آرمان‌های فراملی خود را نیز دنبال می‌کند.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۶

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

۶. دهه ۱۳۷۰: به‌سوی نمادهای طبیعی بر روی تمبرها

بررسی نمادها و نشانه‌های مربوط به دهه ۱۳۶۰، تمایل جمهوری اسلامی ایران به درج نمادها و شمایل انقلابی را نشان می‌داد. آنچه در دهه ۱۳۷۰ اهمیت دارد، کاهش نمادها و شمایل انقلابی و درج نمادها و شمایل طبیعی، آبادانی، و ورزشی است.

تصویر شماره (۲). تمبر چاپ‌شده در دهه ۱۳۷۰ به مناسبت سالگرد انقلاب اسلامی

از مجموع نمادها و شمایل‌های دهه ۱۳۷۰، بیشترین نشانه‌ها در قالب چهره‌های رهبران و جلوه‌های طبیعی جای می‌گیرند. تا پیش از رحلت آیت‌الله خمینی، درج شمایل ایشان بر روی تمبرها محدود بوده است، اما در این دهه افزایش می‌یابد که علت افزایش تصاویر آیت‌الله خمینی، اهمیت کاریزماتیک ایشان در عرصه سیاسی ایران است. برخلاف دهه ۱۳۶۰ که بیشترین نشانه‌ها مربوط به نمادهای انقلابی بودند، در این دهه تنها یک نماد انقلابی دیده می‌شود و در یک مورد نیز تصاویر ورزشکاران به چشم می‌خورد؛ بنابراین، می‌توان گفت، تغییر محسوسی از نمادهای انقلابی به سوی نمادهای طبیعی رخ داده است. مجموع تصاویر گنجانده شده بر روی تمبرهای دهه ۱۳۷۰، ۸۳ مورد است که بنا بر ملاک انتخاب، ۱۶ نماد و ۱۹ شمایل استخراج شده‌اند.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۷

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

جدول شماره (۳). درصد و فراوانی نشانه‌های نمادی بر روی تمبرهای دهه ۱۳۷۰

نماد	فراوانی	درصد
باستانی	۳	۱۸/۷
مذهبی	۱	۶/۲
آبادانی	۳	۱۸/۷
انقلابی	۱	۶/۲
طبیعی	۸	۵۰
جمع	۱۶	۱۰۰

از مجموع ۳۳ تمبر بررسی شده، ۱۶ نماد و ۱۹ شمایل استخراج شده است. از ۱۶ نماد، ۶/۲ درصد (۱ مورد) مربوط به نمادهای مذهبی (آیه قرآن)، ۶/۲ درصد (۱ مورد) مربوط به نمادهای انقلابی (پرتاب سنگ برای آزادی قدس)، و ۱۸/۷ درصد (۳ مورد) مربوط به نمادهای باستانی (هفت‌سین) (که در طول دهه ۱۳۶۰ وجود نداشت) است. ۱۸/۷ درصد (سه مورد) از نمادها —مانند «هم‌نشین شدن تصویر آیت‌الله خمینی با آبادانی، تلاش و سرسبزی»— به آبادانی و توسعه و ۵۰ درصد از آن‌ها (۸ مورد) —نظیر «گل»، «مرغ عشق»، «کبک»، «چکاوک»، «طاووس» و «سبزه»— به نمادهای طبیعی مربوط می‌شود.

جدول شماره (۴). درصد و فراوانی نشانه‌های شمایی بر روی تمبرهای دهه ۱۳۷۰

شمایل	فراوانی	درصد
رهبران	۱۰	۵۲/۶
پرچم ایران	۳	۱۵/۷
اماکن	۴	۲۱
هنری	۰	۰
انقلابی	۱	۵/۲
ورزشی	۱	۵/۲
جمع	۱۹	۱۰۰

از ۱۹ شمایل استخراج شده از تمبرهای این دوره، ۵۲/۶ درصد (۱۰ مورد) مربوط به رهبران (آیت‌الله خمینی) است که نشان می‌دهد، نظام سیاسی بر آن است که منزلت کاریزماتیک آیت‌الله خمینی را افزایش دهد.

در مورد نشانه‌های شمایی دیگر، «پرچم ایران» ۱۵/۷ درصد (۳ مورد) را به خود اختصاص داده است. در میان شمایل اماکن نیز «شمایل قدس» ۲۱ درصد (۴ مورد) از موارد را دربر می‌گیرد. نکته مهم در این زمینه، کاهش نشانه‌های شمایی انقلابی در این دهه است که با ۵/۲ درصد (۱ مورد) (سوختن قدس در آتش) بیشترین کاهش را داشته است. یکی دیگر از نکات بسیار مهم، ورود شمایل ورزشی به نظام نشانه‌ای تمبرها است؛ به‌گونه‌ای که ۵/۲ درصد (۱ مورد) (ورزشکاران معلول) را به خود اختصاص داده است که شمایل جدیدی در نظام نشانه‌ای تمبرها به‌شمار می‌آید.

۱-۶. روابط هم‌نشینی: از نمادهای طبیعی تا نمادهای آبادانی

از چشم‌انداز رهیافت نشانه‌شناسی، اگرچه تعداد نشانه‌های نمادی و شمایی انقلابی در دهه ۱۳۷۰ بسیار کاهش یافته است، اما مهم‌تر از آن، بروز و ظهور نمادها و شمایل طبیعی و ورزشی است. با وجود این، هم‌نشین شدن نمادهای طبیعی با عناصر جدید را باید یک امر سیاسی آگاهانه دانست که مورد توجه نظام سیاسی بوده است و نشانه‌های ورزشی نیز به همین سبب حضور پیدا کرده‌اند.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۵۸

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

درک تفاوت نمادها و شمایل در دهه ۱۳۷۰ نسبت به دهه ۱۳۶۰، از صورت‌بندی‌های متفاوت، نمایان است. نمادهای باستانی و طبیعی مانند «ماهی قرمز» و «مرغ عشق» در این دهه جلوه‌گر می‌شوند. هم‌نشین شدن تصویر آیت‌الله خمینی با نشانه‌های تلاش و آبادانی برای کشور و طاووس، از نشانه‌های دیگر هستند. در طول دهه ۱۳۷۰ با رحلت آیت‌الله خمینی، تمثال ایشان بر روی تمبرها بسیار بیشتر از دهه ۱۳۶۰ شده است که نشانه‌های هم‌نشین شده با تصاویر آیت‌الله خمینی، تداوم سیمای «کاریزماتیک» از وی را ارائه می‌دهد و هم‌نشین شدن عکس وی در زمینه‌ای از خورشید نورانی و تصاویر خندان ایشان، از جمله این نشانه‌ها هستند.

۲-۶. انطباق‌پذیری نظام نشانه‌ای و نظام سیاسی: از آرمان‌های انقلابی به نشانه‌های طبیعی

اگرچه نظام نشانه‌ای جمهوری اسلامی ایران در طول دهه‌های ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰ همواره در جهت هویت‌یابی مذهبی و اسلام سیاسی حرکت کرده است، اما در برخی مقاطع، یک گفتمان خاص در سطح دولت و جامعه به گفتمان هژمون تبدیل شده و تفاوت‌هایی را در این نظام نشانه‌ای خلق کرده است. این تفاوت‌ها در دهه ۱۳۷۰، خود را به‌طور مشخص نشان می‌دهد که بیانگر شکل‌گیری گفتمان جدیدی در سپهر سیاسی ایران است. مهم‌ترین اتفاقی که در نظام نشانه‌ای تمبرها در دهه ۱۳۷۰ رخ داده است، هجرت از نشانه‌های انقلابی و تمایل به حک نمادها و نشانه‌های طبیعی و اجتماعی است.

بخشی از عناصر و نمادها کاملاً جدید هستند که از آن جمله می‌توان به پرندگانی مانند «مرغ عشق» و «چکاوک» اشاره کرد. «مرغ عشق» خود، نشان و نماد عشق و صمیمیت است. این هم‌نشینی‌ها این فرضیه را تقویت می‌کنند که جمهوری اسلامی ایران در این دهه در پی بهبود روابط سیاسی و تجاری با کشورهای منطقه و حتی قدرت‌های جهانی است. روندهای سیاسی حاکم بر ایران در دهه ۱۳۷۰ نیز این نظریه را تأیید می‌کنند (گازیوروسکی، ۱۳۹۴، ۱۳۶). در این دهه، شمایل آیت‌الله خمینی نیز به‌شکلی متفاوت با تصاویر دهه ۱۳۶۰ بر روی تمبرها ترسیم شده است؛ به‌گونه‌ای که هم‌نشین شدن سیمای خندان آیت‌الله خمینی با شمایل «سبزه»، «آسمان آبی»، «گل»، و «صندوق انتخابات» نشان‌دهنده‌ی ارائه سیمای یک رهبر کاریزماتیک و خواستار آبادانی ایران است. ظهور این نوع نشانه‌ها را باید با آغاز ریاست جمهوری آیت‌الله هاشمی رفسنجانی پیوند زد و در گفتمان وی جست‌وجو کرد؛ زیرا وی یک سیاستمدار برجسته ایرانی بود که به میانه‌رو بودن، پیروی از سیاست اقتصاد بازار آزاد،

طرفداری از خصوصی سازی صنایع دولتی، و موضع ملایم بین المللی شهرت داشت. در این دوره، آیت الله خامنه ای نیز همراه با وی، اتحاد برای بهبود وضعیت اقتصادی و رابطه با کشورهای اروپایی را در راستای بهبود صنعت پذیرفت (موسویان، ب، ۱۳۹۴، ۱۹۶).

در تمبر چاپ شده به مناسبت ۲۲ بهمن، تصویر رهبر انقلاب با طبیعت و فضای سبز و کار و تلاش هم نشین شده است که این نکته، نشان دهنده این است که باید به امور داخلی و توسعه کشور همت گمارد و این توسعه با پیوند با بازار جهانی و اقتصادهای جهانی قابل تحقق است. این هم نشینی ها، امری متفاوت با تمبرهای دهه ۱۳۶۰ است که بیشتر در پی دستاوردهای انقلابی بود؛ به گونه ای که دولت هاشمی رفسنجانی با شعار سازندگی و ترمیم ویرانی های ناشی از جنگ به قدرت رسید و با تدوین برنامه اول توسعه، در جهتی متفاوت با برنامه ای که در سال های پیش تهیه شده بود، سیاست های تعدیل اقتصادی و خصوصی سازی شرکت های داخلی را براساس نسخه های بانک جهانی و صندوق بین المللی پول، اجرا کرد (رحیمی، ۱۳۹۶، ۱۹۹). البته باید توجه داشت که ۴ مورد شمایل قدس بر روی تمبرها چاپ شده است که در ۳ مورد، تنها تصویر قدس نمایان است که با نمادهای انقلابی هم نشین نشده است. تنها در یک مورد، قدس با آتش هم نشین شده است که نشانه روحیه انقلابی و نجات قدس از چنگال آتش است، اما اینکه ۳ مورد از ۴ مورد، جنبه انقلابی به خود نگرفته اند، نشان دهنده عقب نشینی جمهوری اسلامی ایران از حرکت های انقلابی به سوی حرکت های سیاسی است.

به این ترتیب، به نظر می رسد که کم رنگ شدن نمادهای انقلابی از نظام نشانه ای و جایگزینی عناصر طبیعی و آبادانی و رفاه، از مهم ترین تغییراتی است که در تمبرهای دهه ۱۳۷۰ نسبت به دهه ۱۳۶۰ اتفاق افتاده است. اضافه شدن تصویر ورزشکاران معلول بر روی تمبرهای دهه ۱۳۷۰ نیز جالب توجه است؛ به گونه ای که هم نشین شدن عناصری مانند «سربند قرمز»، «ورزشکار بسیجی» که بر روی ویلچر نشسته است، و مدالی که بر گردن ورزشکار معلول انداخته شده است، در سالروز ولادت حضرت ابوالفضل (ع)، بازتاب دهنده اهمیت ورزش و پرداختن به آن است؛ اما تلفیقی از مذهب و ورزش در نظر گرفته شده است؛ به گونه ای که می توان از فراگیر دانستن مذهب در جمهوری اسلامی ایران یاد کرد که حتی نمادهای اجتماعی نیز با مذهب پیوند خورده اند.

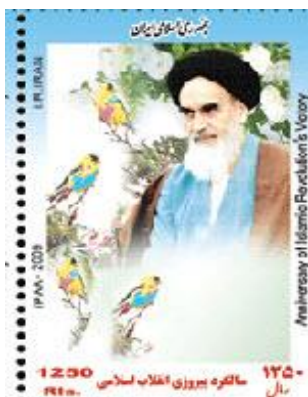
فصلنامه علمی پژوهشی

۱۶۰

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

۷. دهه ۱۳۸۰: به‌سوی نشانه‌ها و نمادهای اجتماعی

نکتهٔ کاملاً قابل‌لمس در نظام نشانه‌ای حاکم بر تمبرها در دهه ۱۳۸۰، تغییرات اساسی در این نظام نشانه‌ای است. در این دهه دیگر با نمادهای انقلابی روبه‌رو نیستیم و تنها یک شمایل انقلابی به‌چشم می‌خورد؛ به‌گونه‌ای که فرهنگ و هویت انقلابی کم‌رنگ شده است و دیگر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار نیست.

تصویر شماره (۳). تمبر چاپ‌شده به مناسبت سالگرد انقلاب اسلامی در دهه ۱۳۸۰

مجموع تصاویر گنجانده‌شده بر روی تمبرهای دهه ۱۳۸۰، ۱۴۹ مورد است که براساس ملاک انتخاب، ۲۳ نماد و ۱۴ شمایل استخراج شده است.

جدول شماره (۵). درصد و فراوانی نشانه‌های نمادی بر روی تمبرهای دهه ۱۳۸۰

نماد	فراوانی	درصد
باستانی	۷	۳۰
مذهبی	۵	۲۱/۷
آبادانی و توسعه زیرساخت‌ها	۴	۱۷/۳
انقلابی	۰	۰
طبیعی	۷	۳۰
جمع	۲۳	۱۰۰

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۶۱

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

از مجموع ۳۳ تمبر بررسی شده، ۲۳ نماد و ۱۴ شمایل استخراج شده است. از تعداد ۲۳ نماد، ۲۱/۷ درصد (۵ مورد) مربوط به نمادهای مذهبی ای مانند «حرم امام رضا(ع)»، «شمایل امام علی(ع)» و «میلاذ حضرت فاطمه(ع)» است. نکته قابل توجه در این دوره، نبود نمادهای انقلابی است. مهم ترین ویژگی نظام نشانه‌های تمبرها در دهه ۱۳۸۰ این است که ۳۰ درصد (۷ مورد) از نشانه‌ها مربوط به نمادهای طبیعی مانند «گل»، «شکوفه»، «هدهد»، و «ماهی» و ۱۷/۳ درصد (۴ مورد) مربوط به نمادهای آبادانی و توسعه زیرساخت‌ها، مانند «کامپیوتر» و «ماهواره»، و ۳۰ درصد (۷ مورد) مربوط به نمادهای باستانی مانند «ستون تخت جمشید»، «هفت سین» و «مقبره حافظ» است. نکته قابل توجه در دهه ۱۳۸۰ در همین مورد نهفته است؛ به گونه‌ای که درصد بیشتری از نمادها براساس مضامین و محتوای طبیعی، آبادانی، و توسعه، طراحی و بر روی تمبرها حک شده‌اند.

جدول شماره (۶). درصد و فراوانی نشانه‌های شمایی بر روی تمبرهای دهه ۱۳۸۰

شمایل	فراوانی	درصد
رهبران	۳	۲۱/۴
پرچم ایران	۲	۱۴/۲
هنری	۲	۱۴/۲
اماکن	۳	۲۱/۴
انقلابی	۱	۷/۴
ورزشی	۳	۲۱/۴
جمع	۱۴	۱۰۰

یکی دیگر از نکته‌های بسیار مهم در مورد تمبرهای دهه ۱۳۸۰، مربوط به شمایل طراحی شده بر روی آن‌ها است. از میان تصاویر موجود، سیمای «آیت‌الله خمینی»، ۲۱/۴ درصد (۳ مورد)، شمایل ورزشی مانند تصویر «علی دایی» و «حسین رضازاده» ۲۱/۴ درصد (۳ مورد)، و شمایل مربوط به اماکن مانند «قدس» و «مجلس شورای اسلامی»، ۲۱/۴ درصد (۳ مورد) را در نظام نشانه‌ای تمبرها به خود اختصاص داده‌اند. نکته متفاوت تمبرهای دهه

۱۳۸۰، درج شمایل هنری در آن‌ها است؛ در واقع، دو شمایل که یکی «هنر مینیاتور» و دیگری «هنر کوبیسم» است، ۱۴/۲ درصد (۲ مورد) را به خود اختصاص داده‌اند. پرچم ایران نیز همانند حضور همیشه پرچم هر کشوری در نمادها و نشانه‌های آن کشور، با ۱۴/۲ درصد (۲ مورد) در تمبرهای دهه ۱۳۸۰ حضور داشته است. یکی از نکات قابل توجه، تداوم کم‌رنگ بودن شمایل انقلابی در این دهه است؛ به گونه‌ای که تنها ۷/۱ درصد (۱ مورد) یعنی «قدس و درآمدن پرچم اسرائیل همانند سیم خاردار» در تمبرهای این دهه جای گرفته است.

۱-۷. روابط هم‌نشینی: سیاست و اجتماع

بر اساس رهیافتی نشانه‌شناختی، اغلب نمادها و شمایل درج‌شده بر روی تمبرها در دهه ۱۳۸۰ با نشانه‌های طبیعی و اجتماعی هم‌نشین شده‌اند. اگرچه نظام نشانه‌ای تمبرها در دهه ۱۳۸۰ تغییر بنیادینی به خود ندیده است، اما با ترکیبی از اجتماع و سیاست درمی‌آمیزد و تداوم می‌یابد. هم‌نشینی نشانه‌های ارتباطات و توسعه با نمادهای صنعتی بر روی تمبرها این فرضیه را تقویت می‌کند که نوعی تغییر نگاه در مورد مسائل مهم کشور و تأکید بر نو شدن جامعه، مورد نظر طراحان تمبرهای دهه ۱۳۸۰ بوده است.

رابطه هم‌نشینی شمایل آیت‌الله خمینی با نشانه‌های طبیعی بر روی تمبرهای این دهه نیز دارای اهمیت است؛ به گونه‌ای که تصاویر آیت‌الله خمینی با گل و طبیعت هم‌نشین شده است و در جای دیگری در طراحی شمایل تلاش شده است با پس‌زمینه سفید، نوعی شمایل کاریزماتیک طراحی شود. استفاده از تصویر خندان دختری خردسال در کنار شمایل قدس نیز از روابط هم‌نشینی‌ای است که در این دهه مورد توجه بوده است. نشانه‌ها و نمادهای ورزشی نیز از موارد مورد توجه دیگر است؛ به گونه‌ای که تصویری از علی دایی به‌عنوان آقای گل جهان، و حسین رضازاده به‌عنوان قوی‌ترین مرد جهان بر روی تمبرها حک شده است. همچنین، تمبری که به مناسبت جام جهانی ۲۰۰۶ طراحی شده است، نشان‌دهنده تغییر رویکرد جمهوری اسلامی ایران و نگاه ویژه به مسائل اجتماعی و جایگاه ورزش در جامعه ایرانی است.

۲-۷. انطباق‌پذیری نظام نشانه‌ای و نظام سیاسی: از نشانه‌های انقلابی به نشانه‌های

اجتماعی

تحلیل نظام نشانه‌ای حاکم بر تمبرهای دهه ۱۳۸۰ این فرضیه را تقویت می‌کند که میان تغییر در نظام نشانه‌ای و سیاسی تا حدودی هماهنگی وجود دارد. بسیاری از تحلیل‌گران

سیاسی-اجتماعی بر این نظرند که در دهه ۱۳۸۰ و به‌گونه‌ای ویژه در دوره ریاست‌جمهوری سید محمد خاتمی، تغییر جدی‌ای در گفتمان حاکم بر جامعه ایجاد شده است؛ به‌نحوی که این گفتمان، تغییرات سترگی را در جامعه ایجاد کرد (باقری دولت‌آبادی و شفیعی سیف‌آبادی، ۱۳۹۳، ۱۵۷-۱۵۸).

با بررسی نمادها و شمایل گنجانده‌شده بر روی تمبرهای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۱۳۸۰، تغییرات محسوسی قابل‌مشاهده است. در مورد گفتمانی و گوی تمدن‌ها، تمبری چاپ شده است که در آن، چهار انسان با شمایل و رنگ پوست متفاوت و با این نقطه اشتراک که پاهای آن‌ها بر روی کره زمین قرار دارد، به‌تصویر کشیده شده‌اند. در میان این انسان‌ها، ابزار ارتباطی‌ای مانند تلفن، رایانه، و صفحه‌کلید قرار داده شده‌اند که نشان‌دهنده تمرکز بر ارتباطات، برابری، و گسترش ارتباطات میان انسان‌ها هستند. در این تصویر، تأکید بر این است که انسان‌ها با هر نژاد و رنگ، همه بر روی کره زمین زیست می‌کنند و امروزه آنچه آن‌ها را به یکدیگر پیوند داده است، ارتباطات است و گریزی از آن نیست. همه انسان‌ها می‌توانند در کنار یکدیگر بدون خشونت زندگی کنند و کسی بر کسی برتری ندارد. باید به ارتباطات و همکاری توجه کرد و نظام نشانه‌ای حاکم بر تمبرها حرکت نظام سیاسی را به‌سوی ارتباطات و تا حدودی ارتباطات جهانی، نشان می‌دهد؛ همچنان‌که کاهش بسیار زیاد نمادها و شمایل انقلابی و سیاسی این ایده را تقویت می‌کند. این دگرگونی و به‌طور ویژه، تمبر گفتمانی و گوی تمدن‌ها نشان می‌دهد که تصاویر خلق‌شده بر روی تمبرها به‌سوی پیچیدگی رفته‌اند. در این گذار، دیگر شاهد شمایل ساده و بدیهی مبتنی بر بازنمایی ایدئولوژی نیستیم، بلکه هم‌نشینی‌های مرکبی به‌وجود آمده است که نشان‌دهنده حقیقت پنهان در پس علائم است. شمایل و نمادهای انتزاعی نیز به‌مراتب کمتر شده‌اند.

باوجوداین، مطالعه تمبرها، محتوای تک‌ساحتی نظام نشانه‌ای دهه ۱۳۸۰ را تأیید نمی‌کند؛ به‌گونه‌ای که شمایل آیت‌الله خمینی ۴ بار به‌مناسبت سالگرد ایشان و سالگرد جمهوری اسلامی ایران چاپ شده است. نکته مهم در این مورد، نحوه درج شمایل آیت‌الله خمینی و مواردی است که با تصویر ایشان هم‌نشین شده است. تصویر آیت‌الله خمینی در پس‌زمینه سفید و همراه با لبخند درج شده است. این هم‌نشینی بر آن است که تصویر اصلاح‌طلبانه‌ای از آیت‌الله خمینی و جمهوری اسلامی نشان دهد که بیشتر به آن توجه نشده بود. یکی دیگر از

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۶۴

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

نکات مورد توجه این است که شمایل آیت الله خمینی با نشانه‌ها و نمادهای انقلابی هم‌نشین شده است و تنها با گل و پرند هم‌نشین است و در یک مورد نیز شمایل پرچم ایران با تصویر ایشان هم‌نشین شده است که نشان‌دهنده توجه به جنبه اجتماعی و فرهنگی و حذف هم‌نشینی‌های انقلابی است. همچنین، تمبری به مناسبت یکصدمین سال مشروطیت در ایران چاپ شده است که در آن، شمایل آیت الله مدرس، ستارخان، و شیخ فضل الله نوری دیده می‌شود. هم‌نشین شدن این شمایل با یکدیگر را می‌توان این‌گونه برداشت کرد که در این دهه در راستای گفتمان حاکم، تأکید ویژه‌ای بر دموکراسی و توسعه سیاسی شده و تحول بنیادینی در استراتژی نظام در عرصه رقابت‌های سیاسی رخ داده است (علی‌پورگرگی، ۱۳۹۳، ۱۵۳).

یکی دیگر از تمبرهای بسیار مهم در این دوره، تمبری است که به مناسبت انرژی هسته‌ای ایران منتشر شده است. هم‌نشین شدن نماد کبوتر سفید، برگ زیتون، پرچم جمهوری اسلامی ایران، و علامت صلیب سرخ بسیار مهم است. این هم‌نشینی را می‌توان اعلام صلح‌آمیز بودن انرژی هسته‌ای دانست؛ به‌گونه‌ای که کبوتر سفید یکی از مهم‌ترین نمادهای صلح به‌شمار می‌آید و در این دوره از طریق آن به صلح‌آمیز بودن انرژی هسته‌ای اشاره شده است. علامت صلیب سرخ نیز نشان‌دهنده استفاده از انرژی هسته‌ای در صنعت پزشکی است؛ بنابراین، ما در این دوره شاهد آن هستیم که برخلاف دهه‌های پیشین (به‌ویژه برخلاف دهه ۱۳۶۰ که جمهوری اسلامی ایران از نمادها و نشانه‌های انقلابی برای اثبات حقانیت خود استفاده می‌کرد) از نمادها و نشانه‌های صلح برای بیان حقانیتش استفاده کرده است. این تغییر رویکرد در رفتارهای بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران نیز مشهود است؛ به‌گونه‌ای که سیدحسین موسویان در کتاب «روایت بحران هسته‌ای ایران» در این مورد می‌نویسد: «ایران هم‌زمان با توسعه برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز خود، از جنگ یا منزوی شدن در سطح بین‌المللی هم‌جولوگیری کرد... مدیریت بحران هسته‌ای در سطح داخلی هم تأثیر خاص خود را داشت. ترس از جنگ و بی‌ثباتی قریب‌الوقوع از بین رفت و سرمایه‌گذاران به اقتصاد ایران اعتماد کردند. در گفت‌وگوهای انجام‌شده با اتحادیه اروپا پیشنهادهایی درباره همکاری اقتصادی مطرح شد که امکان دسترسی هرچه بیشتر ایران به اقتصاد جهانی را فراهم می‌کرد» (موسویان، ۱۳۹۴ الف، ۶۰۸-۶۰۷). همچنین، در چارچوب گفتمان تعامل سازنده، سطح تعارض ایران با قدرت‌های بزرگ و همچنین، واحدهای منطقه‌ای، به‌گونه‌ای محسوس کاهش یافت و در

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۶۵

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

کنار این مهم، سیاست خارجی ایران در روند بازآفرینی شاخص‌هایی قرار گرفت که توانست زمینه‌های لازم را برای هماهنگ‌سازی هنجارها سیاست خارجی در قالب امنیت همیارانه فراهم کند (متقی و پوستین‌چی، ۱۳۹۰، ۲۶۳-۲۶۲). نمادهای هفت‌سین نیز در تمبرهای این دهه بسیار به چشم می‌خورد که می‌توان توجه به ایران باستان را از میان آن‌ها دریافت. با توجه به گفتمان حاکم در این دهه، توجه به ایران باستان را بیشتر در قالب حقوق بشر و جامعه مدنی می‌توان دریافت کرد؛ به‌گونه‌ای که یکی از بنیادی‌ترین نمودهای صلح و امنیت در ایران باستان، حقوق بشر است که در دوره هخامنشیان به یکی از محورهای اصلی حکومت آن‌ها تبدیل شده است. این مهم در کهن‌متن سند نوشتاری از عصر هخامنشی به‌جای مانده است که در بردارنده فرمان کوروش، هنگام تسخیر شهر بابل در ۵۴۰ پیش از میلاد است (محمدرلی، ۱۳۸۸، ۲۱۴).

شمایل مربوط به قدس در طول سه دهه، از تمبرهای جمهوری اسلامی ایران حذف نشده است. این تداوم را می‌توان این‌گونه تبیین کرد که بر ساخته شدن هویت اسلام سیاسی در ایران از ابتدا با مسئله فلسطین پیوند خورده است. در یکی از این تصاویر، نماد پرچم اسرائیل به‌صورت سیم خاردار درآمده است که بر قدس سایه افکنده و دست‌هایی در پایین دیده می‌شود که در حال شعار دادن هستند. این شمایل، زیر یوغ ظلم و ستم اسرائیل بودن مردم فلسطین را نشان می‌دهد؛ بنابراین، می‌توان از آن به‌عنوان یک نماد انقلابی یاد کرد، اما تمبر دیگری از تلاش گفتمان حاکم برای تعدیل تمبرهای انقلابی حکایت دارد. در این شمایل، قدس با دختری خردسال و خندان هم‌نشین شده است. اگرچه جمهوری اسلامی ایران، امیدوار است که قدس آزاد شود، اما در این تمبر، قدس با نمادهای انقلابی هم‌نشین نشده است که به‌وضوح چرخش از حرکت‌های انقلابی به حرکت‌های سیاسی را نمایان می‌کند. یکی از مهم‌ترین تغییرات نظام نشانه‌ای تمبرها در دهه ۱۳۸۰، به‌تصویر کشیدن شمایلی در راستای نشان دادن اهمیت توسعه و آبادانی است؛ به‌گونه‌ای که تمبرهایی مانند ماهواره ایرانی (سفیر امید)، فناوری (ماهواره و رایانه)، و سی‌وهشتمین المپیاد جهانی فیزیک، برای نخستین بار بر روی نظام نشانه‌ای تمبرها مشاهده می‌شود. این تغییر اساسی، نشان‌دهنده اهمیت توسعه و ارتباطات جهانی برای جمهوری اسلامی ایران است؛ به‌گونه‌ای که ضرورت فناوری و ارتباطات جهانی را نمایندگی می‌کند.

۸. تغییر ساخت نظام نشانه‌ای حاکم بر روی تمبرهای سه دهه

اگرچه نظام نشانه‌ای حاکم بر روی تمبرهای سه دهه ۱۳۶۰، ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ به صورت ماهوی و ذاتی تغییر نکرده است، اما آنچه در یک فرایند تاریخی و به تدریج خود را نشان می‌دهد، تغییر نظام نشانه‌ای حاکم بر این سه دهه از نمادها و شمایل حکمران، به جامعه و از نمادها و شمایل سیاسی، به اجتماعی است. پیچیده شدن و افزایش نمادپردازی مرکب و چندگانه، از مهم‌ترین ویژگی‌های این تغییر به‌شمار می‌آید؛ به این ترتیب که در ابتدای دهه ۱۳۶۰، نمادها و نشانه‌های موجود بر روی تمبرها، به مراتب ساده‌تر و همسو با جریان اوایل انقلاب بود، اما هرچه به دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ نزدیک می‌شویم، پیچیدگی نمادها و نشانه‌ها دیده می‌شود و این پیچیدگی از شکل‌گیری گفتمان‌های جدیدی پرده برمی‌دارد که در یک فرایند تاریخی بر روی تمبرها قابل مشاهده است.

برخی از عناصری که در فرایند تاریخی دیده می‌شوند، کاملاً جدید هستند که به طور ویژه در طول دهه ۱۳۸۰ ساخته و پرداخته شده‌اند. این تغییرات، چنان گسترده بوده‌اند که مناسبت‌های مهم جمهوری اسلامی ایران در تمبرها را جابه‌جا کرده‌اند و مناسبت‌هایی مانند المپیاد و جام جهانی فوتبال نیز در نظام نشانه‌ای تمبرها جای گرفته‌اند. از جمله مهم‌ترین تغییرات دیگر، استفاده از نشانه‌های جدید و هم‌نشینی آن‌ها با عناصر توسعه و آبادانی است. تأکید بر آبادانی و توسعه، نشان می‌دهد که برخلاف دهه ۱۳۶۰ و تأکید بر عناصر انقلابی، هرچه به دهه ۱۳۷۰ و به‌ویژه دهه ۱۳۸۰ نزدیک‌تر می‌شویم، نشانه‌ها و نمادهای گنجانده شده بر روی تمبرها از عناصر سیاسی پررنگ و انقلابی فاصله گرفته و به سوی عناصر اجتماعی حرکت کرده‌اند و حتی توسعه زیرساخت‌های کشور، به یک موضوع مهم در نظام نشانه‌ای تمبرها تبدیل شده است.

به این ترتیب، به نظر می‌رسد، تعدیل عناصر سیاسی پررنگ و انقلابی از نظام نشانه‌ای دهه ۱۳۷۰ و به‌طور ویژه دهه ۱۳۸۰ و جایگزینی آن‌ها با عناصر اجتماعی، ورزشی، و توسعه، از جمله مهم‌ترین ویژگی‌های این فرایند تاریخی است. در این میان، تغییر دیگری در نشانه‌های مذهبی آشکار شده است؛ به گونه‌ای که هرچه از دهه ۱۳۶۰ به سوی دهه ۱۳۸۰ حرکت می‌کنیم، هم‌نشینی شدن نشانه‌های مذهبی با نمادهای انقلابی به تدریج کاهش یافته و کم‌رنگ شده‌اند. در دهه ۱۳۶۰ تمایل چندانی به رفاه و آبادانی در تمبرها مشاهده نمی‌شود، اما در دهه

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۶۷

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

۱۳۷۰ و به‌طور ویژه در دهه ۱۳۸۰ به این مهم پرداخته شده است. در دو دهه ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰، تمبرهایی با شمایل ماهواره امید، هم‌نشین شدن تصویر آیت‌الله خمینی با نشانه‌های توسعه و انرژی هسته‌ای چاپ شده‌اند که به‌معنای توجه ویژه به آبادانی و صنعت است. این مورد برخلاف دهه ۱۳۶۰ و ۱۳۷۰ است که تمایل زیادی به پرداختن به این موضوعات دیده نمی‌شود. آنچه در نظام نشانه‌ای تمبرهای جمهوری اسلامی ایران اهمیت فراوانی دارد، عناصر کلیت‌ساز اسلامی، مانند قدس است که از نظام نشانه‌ای تمبرها حذف نشده‌اند، اما هم‌نشینی آن‌ها با عناصر انقلابی، در دهه ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ بسیار کاهش یافته است.

بحث و نتیجه‌گیری

از آنجاکه تمبرها توسط دولت چاپ می‌شوند و به‌صورت رسمی در یک کشور به‌کار می‌روند، می‌توانند هژمون شدن ارزش‌های فرهنگی و سیاسی یک نظام سیاسی را بازنمایی کنند؛ همچنان‌که گستردگی و فراوانی استفاده از آن، دولت‌ها را ترغیب می‌کند که از آن به‌مثابه ابزاری برای گسترش نظام نشانه‌ای خود و درنهایت، هژمونی فرهنگی سود جویند. هدف پژوهش حاضر این بود که از رهگذر پیوند نشانه‌شناسی و ابزارهای فرهنگی، روایتی نو از تغییرات در هژمونی نشانه‌های فرهنگی در تاریخ معاصر ایران ارائه دهد. مهم‌ترین دستاورد چنین روایتی، دستیابی به نتایج سیاسی-اجتماعی از طریق عبور از گذرگاه‌های فرهنگی است. از مهم‌ترین نکاتی که باید درباره ابزارهای فرهنگی دانست، این است که منازعه نشانه‌های اجتماعی و تغییرات آن‌ها، تنها در عرصه سیاسی جریان ندارد، بلکه به همان میزان و شاید عمیق‌تر در لایه‌های فراوان فرهنگی جوامع نیز قابل‌بازایی و تحلیل است. از چنین دیدگاهی، مطالعه تمبرهای ایرانی در طول دهه ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۰ نشان می‌دهد، تمبر، بستر مناسبی را برای حکومت‌ها در راستای هژمونیک کردن نشانه‌های سیاسی و اجتماعی موردنظرشان فراهم کرده است.

یافته‌های پژوهش حاضر، این دیدگاه را تأیید می‌کند که نشانه‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، از دهه ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۰ به‌تدریج از حرکت‌های انقلابی فاصله گرفته و به‌سوی توجه به مسائل اجتماعی، در حرکت بوده است. اگرچه در طول دهه ۱۳۶۰، نشانه‌های فرهنگی حول اسلام سیاسی شکل گرفتند، اما با رحلت بنیان‌گذار انقلاب و ظهور تغییرات اصلاحی در عرصه سیاسی و اجتماعی، زمینه برای تقویت نشان‌های اجتماعی و فرهنگی

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۶۸

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

فراهم شد. تأکید بیش از حد بر نشانه‌های انقلابی و سیاسی به تدریج کاهش یافته و با خلق نمادها و شمایل اجتماعی‌ای مانند توجه به ورزش، توسعه، فناوری، و مباحث مربوط به حقوق بشر، از شدت نمادها و نشانه‌های انقلابی کاسته شده است. به نظر می‌رسد، نظام سیاسی کوشیده است بازتعریف جدیدی از سیاست مطرح در اسلام سیاسی ارائه دهد و شکل‌های جدیدی از نظم سیاسی و اجتماعی را تعریف کند که با مدرنیته و الزامات آن سازگاری بیشتری دارد. همچنین، واقعیت گنجانده شده بر روی تمبرها نشان می‌دهد، حکمرانان، طی یک فرایند تاریخی از دهه ۱۳۶۰ تا دهه ۱۳۸۰، از دامن زدن به نزاع‌های ایدئولوژیک کاسته‌اند. این یافته‌ها همچنین می‌توانند تقویت‌کننده این نظریه باشند که هم‌زمان با عرصه داخلی، عرصه و چشم‌اندازهای سیاست خارجی نیز دستخوش تحول شده است؛ اگرچه اثبات چنین فرضیه‌ای، نیازمند انجام پژوهش‌هایی در این باره در آینده است. پژوهش‌های آتی می‌توانند توضیح‌دهنده این تحلیل نیز باشند که تحولات هژمونیک گنجانده شده بر روی ابزارهای فرهنگی را باید نمایانگر گذر از اسلام سیاسی به اسلام پساسیاسی به‌شمار آورد یا خیر.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۶۹

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

منابع

- آبراهامیان، یرواند (۱۳۹۴). مردم در سیاست ایران پنج پژوهش موردی (چاپ هفتم؛ مترجم: بهرنگ رجیبی). تهران: نشر چشمه.
- آبراهامیان، یرواند (۱۳۹۵). تاریخ ایران مدرن (چاپ سیزدهم؛ مترجم: محمدابراهیم فتاحی). تهران: نشر نی.
- ارجمند، سیروس (۱۳۷۵). تاریخچه تمبر ایران در زمان پهلوی ۱۳۵۷-۱۳۰۴. ایران‌شناسی، ۸(۴)، ۷۵۶-۷۴۶.
- استمپل، جان‌دی (۱۳۷۸). درون انقلاب ایران (چاپ دوم؛ مترجم: منوچهر شجاعی). تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا. (تاریخ اصل اثر ۱۹۸۱)
- اسلامی‌ندوشن، محمدعلی (۱۳۴۸). زندگی و مرگ پهلوانان در شاهنامه. تهران: انتشارات انجمن آثار ملی.
- باقری‌دولت‌آبادی، علی؛ و شفیعی‌سیف‌آبادی، محسن (۱۳۹۳). از هاشمی تاروحنایی، بررسی سیاست خارجی ایران در پرتو نظریه سازه‌نگاری. تهران: انتشارات تیسرا.
- جعفری‌ولدانی، اصغر (۱۳۸۲). روابط خارجی ایران (بعد از انقلاب اسلامی). تهران: انتشارات آوای نور.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). صحیفه نور (چاپ سوم؛ جلد ۱۳). تهران: موسسه نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). صحیفه نور (چاپ سوم؛ جلد ۱۷). تهران: موسسه نشر آثار امام خمینی.
- دهقانی‌فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۹۳). الگوهای صدور انقلاب در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
- رحیمی، علیرضا (۱۳۹۶). کشاکش دموکراسی و امنیت ملی در ایران (۱۲۸۵ تا ۱۳۹۲ ش). تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- رضانی، روح‌الله (۱۳۹۴). چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (چاپ هشتم؛ مترجم: علیرضا طیب). تهران: نشر نی.
- سجودی، فرزانه (۱۳۹۵). نشانه‌شناسی کاربرد (چاپ پنجم). تهران: انتشارات علم.
- علی‌پورگرگی، محمود (۱۳۹۳). گفتمان‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- فولادی، محمد (۱۳۷۹). اندیشه‌ای بر ویژگی‌های اخلاقی - اجتماعی داستان سیاوش. پژوهش‌های فلسفی - کلامی، ۱(۴)، ۱۴۹-۱۲۴.
- قهرمان‌پور، رحمن (۱۳۹۴). هویت و سیاست خارجی در ایران و خاورمیانه. تهران: انتشارات روزنه.
- کریمی، ایوب (۱۳۹۱). مفهوم هژمونی و امکان قدرت‌یابی گفتمان‌های حاشیه‌ای. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۲۹، ۱۹۱-۱۷۵.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۷۰

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

گازیوروسکی، مارک (۱۳۹۴). سیاست و حکومت در خاورمیانه و شمال آفریقا (ویراستار: مارک گازیوروسکی؛ مترجم: عسکر قهرمان‌پور). تهران: انتشارات امیرکبیر.

متقی، ابراهیم؛ و پوستین‌چی، زهره (۱۳۹۰). الگو و روند در سیاست خارجی ایران. تهران: انتشارات دانشگاه مفید.

محمدرپور، احمد (۱۳۹۷). ضد‌روش، زمینه‌های فلسفی و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی. تهران: لوگوس.

محمدری، شیرین (۱۳۸۸). کوروش، بنیان‌گذار حقوق بشر. گزارش، ۲۱۴.

مهدوی، عبدالرضاهوشنگ (۱۳۸۶). سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی ۱۳۰۰-۱۳۵۷ (چاپ هفتم). تهران: انتشارات پیکان.

موسویان، سیدحسین (۱۳۹۴الف). روایت بحران هسته‌ای ایران؛ ناگفته‌های یک دیپلمات (مترجم: رحمن قهرمان‌پور). تهران: انتشارات تیسرا.

موسویان، سیدحسین (۱۳۹۴ب). ایران و آمریکا: گذشته شکست‌خورده و مسیر آشتی (مترجم: محمدرضا رضایی‌پور). تهران: انتشارات تیسرا.

میلانی، محسن (۱۳۸۱). شکل‌گیری انقلاب اسلامی از سلطنت پهلوی تا جمهوری اسلامی (مترجم: مجتبی عطارزاده). تهران: گام نو. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۴)

نجف‌زاده، مهدی (۱۳۹۳). بازتاب منازعه هویتی در ابزارهای فرهنگی، مطالعه اسکناس‌های ایرانی دوره پهلوی دوم و جمهوری اسلامی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۹(۲)، ۲۳۷-۲۰۷.

نظری‌زاده، فریده؛ و مشهدی‌حاجی‌علی، فاطمه (۱۳۹۴). نماد خورشید در هنر ایران باستان. دومین همایش ملی باستان‌شناسی ایران، تهران، ایران.

نوبین‌فرح‌بخش، فریدون (۱۳۸۳). راهنمای تمبرهای ایران: قاجار، پهلوی، جمهوری اسلامی ایران. تهران: نشر فرح‌بخش.

هیوود، اندرو (۱۳۹۴). سیاست (چاپ پنجم؛ مترجم: عبدالرحمن عالم). تهران: نشر نی. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۲)

Adamson, W. L. (1980). Hegemony and revolution: Antonio gramsci's political and cultural theory. University of California Press.

Atkin, A. (2008). Peirce's Final account of signs and the philosophy of language. *Transactions of The Charles S Peirce Society*, 44(1), 63-85.

Brunn, S. D. (2010). Stamps as messengers of political transition*. *Geographical Review*, 101(1), 19-36. doi: 10.1111/j.1931-0846.2011.00070.x

- Child, J. (2005). The politics and semiotics of the smallest icons of popular culture: Latin American postage stamps. *Latin American Research Review*, 40(1), 108-137. doi: 10.1353/lar.2005.0003
- Leclerc, J., & Scott, N. (1993). The political iconology of the Indonesian postage stamp (1950-1970). *Indonesia*, 15, 48. doi: 10.2307/3351240
- Mclean, I. (1996). *The concise Oxford Dictionary of politics*. Oxford University Press.
- Nöth, Winfried. (2010). The criterion of habit in Peirce's definitions of the symbol. *Transactions of The Charles S. Peirce Society*, 46(1) 82-93. doi: 10.2979/tra.2010.46.1.82
- Scott, D. (1992). National icons: The semiotics of the French stamp. *French Cultural Studies*, 3(9), 215-234. doi: 10.1177/095715589200300901
- Woolcock, J. A. (1985). Politics, ideology and hegemony in Gramsci's theory. *Social and Economic Studies*, 3(34), 199-210.

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۷۲

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴

پیوست: ویژگی‌های تمبرهای مورد بررسی

الف: دهه ۱۳۶۰			ب: دهه ۱۳۷۰			ج: دهه ۱۳۸۰					
شماره	مناسبت	تصویر	سال	شماره	مناسبت	تصویر	سال	شماره	مناسبت	تصویر	سال
۱	سالروز انقلاب	شمشیر خون	۱۳۵۸	۱	روز قدس	قدس	۱۳۷۰	۱	نوروز	پرنده	۱۳۸۰
۲	نوروز	انسان	۱۳۵۸	۲	سالگرد انقلاب	آیت‌الله خمینی	۱۳۷۰	۲	کره زمین	روز جهانگرد	۱۳۸۰
۳	روز قدس	قدس	۱۳۵۹	۳	بزرگداشت رهبر	آیت‌الله خمینی	۱۳۷۰	۳	گفت‌وگوی تمدن‌ها	انسان	۱۳۸۰
۴	۲۲ بهمن	گل لاله	۱۳۵۹	۴	روز قدس	قدس	۱۳۷۱	۴	نوروز	پرنده	۱۳۸۱
۵	نوروز	جوان و اسلحه	۱۳۵۹	۵	سالگرد جمهوری	آیت‌الله خمینی	۱۳۷۱	۵	روز جهانی قدس	قدس	۱۳۸۱
۶	سالروز انقلاب	گل لاله	۱۳۶۰	۶	حضرت عباس	ورزشکار	۱۳۷۱	۶	آیت‌الله خمینی	آیت‌الله خمینی	۱۳۸۱
۷	نوروز	انسان	۱۳۶۱	۷	حضرت مهدی	خورشید	۱۳۷۱	۷	عید سعید فطر	عید سعید فطر	۱۳۸۲
۸	سالروز انقلاب	دست آغشته به خون	۱۳۶۱	۸	نوروز باستانی	طبیعت	۱۳۷۱	۸	سالگرد انقلاب	الله	۱۳۸۲
۹	سالروز انقلاب	گل لاله	۱۳۶۲	۹	روز قدس	مبارز فلسطینی	۱۳۷۱	۹	نوروز	ماهی	۱۳۸۲
۱۰	سالروز جمهوری	کره زمین	۱۳۶۳	۱۰	عید سعید فطر	ماهی و سبزه	۱۳۷۲	۱۰	قوی‌ترین مرد جهان	حسین رضازاده	۱۳۸۲
۱۱	نوروز	گل	۱۳۶۳	۱۱	سالگرد جمهوری	آیه قرآن	۱۳۷۲	۱۱	نوروز	ماهی	۱۳۸۳
۱۲	حضرت فاطمه	زن انقلابی	۱۳۶۳	۱۲	سالگرد انقلاب	توسعه	۱۳۷۲	۱۲	دفاع مقدس	جنگنده	۱۳۸۳
۱۳	سالروز جمهوری	گل لاله	۱۳۶۴	۱۳	روز قدس	مبارزه	۱۳۷۲	۱۳	میلاد امام رضا	حرم امام رضا	۱۳۸۳
۱۴	حضرت مهدی	کره زمین	۱۳۶۴	۱۴	نوروز باستانی	پرنده	۱۳۷۲	۱۴	آقای گل جهان	علی دایی	۱۳۸۳
۱۵	روز قدس	قدس و اسلحه	۱۳۶۴	۱۵	استقرار جمهوری	قانون اساسی	۱۳۷۳	۱۵	خلیج فارس	نقشه	۱۳۸۵
۱۶	سالروز انقلاب	گل لاله	۱۳۶۴	۱۶	سالگرد انقلاب	طاووس	۱۳۷۳	۱۶	مشروطیت	مجلس	۱۳۸۵
۱۷	روز زن	زن انقلابی	۱۳۶۴	۱۷	روز قدس	قدس	۱۳۷۳	۱۷	جام جهانی	جام	۱۳۸۵
۱۸	سالروز جمهوری ایران	پرچم ایران	۱۳۶۵	۱۸	نوروز باستانی	سبزه و ماهی	۱۳۷۳	۱۸	بسیج	شکوفه	۱۳۸۵
۱۹	روز جهانی قدس	قدس	۱۳۶۵	۱۹	سالگرد	آیت‌الله	۱۳۷۴	۱۹	انرژی	کبوتر	۱۳۸۵

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۷۳

تحلیل نشانه‌شناختی
تمبرهای ...

ج: دهه ۱۳۸۰				ب: دهه ۱۳۷۰				الف: دهه ۱۳۶۰			
سال	تصویر	مناسبت	شماره	سال	تصویر	مناسبت	شماره	سال	تصویر	مناسبت	شماره
	سفید	هسته‌ای			خمینی	جمهوری				قدس	
۱۳۸۶	هفت‌سین	نوروز	۲۰	۱۳۷۴	آیه قرآن	حضرت ابوالفضل	۲۰	۱۳۶۵	نماز	عید سعید فطر	۲۰
۱۳۸۶	فناوری	المپیاد فیزیک	۲۱	۱۳۷۴	آیت‌الله خمینی	سالگرد انقلاب	۲۱	۱۳۶۵	آرم انقلاب	سالروز انقلاب	۲۱
۱۳۸۶	فناوری	فناوری اطلاعات	۲۲	۱۳۷۴	قدس	روز قدس	۲۲	۱۳۶۵	زن انقلابی	روز زن	۲۲
۱۳۸۷	هفت‌سین	نوروز	۲۳	۱۳۷۴	پرنده باستانی	نوروز	۲۳	۱۳۶۶	نقشه ایران	سالروز جمهوری	۲۳
۱۳۸۷	قدس	روز قدس	۲۴	۱۳۷۵	آیت‌الله خمینی	سالگرد جمهوری	۲۴	۱۳۶۶	رزمنده	امام حسین	۲۴
۱۳۸۷	ماهواره امید	ماهواره امید	۲۵	۱۳۷۵	آیت‌الله خمینی	سالگرد انقلاب	۲۵	۱۳۶۶	قدس و خون	روز قدس	۲۵
۱۳۸۷	آیت‌الله خمینی	انقلاب سالگرد	۲۶	۱۳۷۶	پرچم ایران	سالگرد انقلاب	۲۶	۱۳۶۶	گل	نوروز	۲۶
۱۳۸۸	حضرت فاطمه	حضرت فاطمه	۲۷	۱۳۷۶	قدس	روز قدس	۲۷	۱۳۶۸	قدس	روز قدس	۲۷
۱۳۸۸	تخت جمشید	نوروز	۲۸	۱۳۷۶	هفت‌سین باستانی	نوروز	۲۸	۱۳۶۸	آیت‌الله خمینی	آیت‌الله خمینی	۲۸
۱۳۸۸	امام علی	عید غدیر خم	۲۹	۱۳۷۷	آیت‌الله خمینی	سالگرد انقلاب	۲۹	۱۳۶۹	قطره خون	سالروز انقلاب	۲۹
۱۳۸۸	برابری	حقوق بشر	۳۰	۱۳۷۸	آیت‌الله خمینی	انقلاب اسلامی	۳۰	۱۳۶۹	آیت‌الله خمینی	آیت‌الله خمینی	۳۰
۱۳۸۹	هفت‌سین	نوروز	۳۱	۱۳۷۸	پرچم ایران	جمهوری اسلامی	۳۱	۱۳۶۹	آیت‌الله خمینی	روز قدس	۳۱
۱۳۸۹	ماهی	جشن نوروز	۳۲	۱۳۷۸	آیت‌الله خمینی	انقلاب اسلامی	۳۲	۱۳۶۹	آیت‌الله خمینی	آیت‌الله خمینی	۳۲
۱۳۸۹	آیت‌الله خمینی	انقلاب اسلامی	۳۳	۱۳۷۸	پرنده باستانی	نوروز	۳۳	۱۳۶۹	آیت‌الله خمینی	انقلاب اسلامی	۳۳

فصلنامه علمی پژوهشی

۱۷۴

دوره ۱۱، شماره ۴
زمستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۴